

Temaplan for kulturminner: Bergverk og steinindustri

SEL
KOMMUNE

Innhold

1. Innledning	
1.1 Hvorfor en plan?	4
1.2 Formål.....	4
1.3 Bakgrunn.....	4
1.4 Hva er kulturminner.....	4-5
1.5 Lovverk og retningslinjer.....	5-6
1.6 Regionale føringer.....	6-7
1.7 Nasjonale føringer.....	7
1.8 Rolleavklaringer.....	7-8
1.9 Relasjon til kommuneplanen.....	9
2. Prosess	
2.1 Plantype og avgrensing.....	10
2.2 Organisering.....	10-11
2.3 Planprosessen.....	11
3. Sel sin historie	
3.1 Geologi – berggrunnen i Sel.....	12
3.2 Periodetabell – historisk tidsperspektiv.....	13
3.3 Kulturhistorie gjennom tidene i Sel kommune.....	14-20
4. Kulturminner i Sel	
4.1 Hvilke verdier kan vi knytte til kulturminnet?	21
4.2 Verdisetting.....	21-22
4.3 Liste over kulturminner med sidetall og bilderegister.....	23-24
Faktaark over kulturminner.....	25-73

5 Tiltak- og handlingsplan

5.1 Handlingsplan.....	74-78
------------------------	-------

6. Oppslagsdel

6.1 Stikkordsregister for forkortelser.....	79
6.2 Ordforklaringer	79-80
6.3 Definisjoner og begreper.....	80-82
6.4 Databaser.....	82-83

7. Kilder

7.1 Digitale kilder.....	84
7.2 Litteraturliste.....	84-85
7.3 I tillegg.....	85

8. Vedlegg

8.1 Videre prioriteringer.....	86
8.2 Natursteinsenter i Sel.....	86-87

1. Innledning

Kulturminner er uerstattelige kilder til kunnskap om tidligere tiders samfunn og levekår. Ved bevaring og forvaltning av kulturminner gir det oss forståelse for og tolkning av fortida, og kan hjelpe oss med å forme vår egen framtid.

Kommunene har en svært viktig rolle i kulturminneforvaltningen. Det er forventet fra regjeringen at kommunene registrerer og verdisetter kulturminner og kulturmiljø som har lokal verdi og innarbeider disse etter plan- og bygningsloven.

Gjennom prosjektet "kulturminner i kommunen – KIK" ønsker Riksantikvaren å styrke kompetansen av kulturminner i kommunen og få bedre oversikt over verneverdige kulturminner. Et av målene i prosjektet er at kommunene får et verktøy for å ta vare på sine kulturminner og kulturmiljø, dette gjennom arbeid med kommunale kulturminneplaner. Disse planene gir grunnlag for prioritering og utvikling av utvalgte historier, miljø, steder og lignende og gir føringer for framtidige plan- og byggesaker.

Der Gudbrandsdalen smalnar og
endar i eit gjel,

då er du nørdest i bygde, i gode
gamle Sel.

På sogegrunn du vandrar, trø stilt
med foten din,

her kan du gå i draumar

om Erlend og Kristin.

Song til Sel: Lars Riise Pedersen

1.1 Hvorfor en plan?

En kulturminneplan gir kommunen en oversikt over verneverdige kulturminner og kulturmiljø og er viktig for kommunens planarbeid og øvrig virksomhet. Planen skal foreslå tiltak for hvordan kulturarven skal forvaltes og kan brukes, og er dermed et godt verktøy for å best mulig være forberedt og ta for seg forvaltningsoppgavene.

1.2 Formål

Temaplanen har som formål å:

- Få en oversikt over kulturminner og kulturmiljøer i Sel kommune
- Bidra til god forvaltning av kulturminnene i kommunen, samt tydeliggjøre kommunens ansvar for kulturminner og kulturmiljø
- Temaplanen skal gi et bedre grunnlag for å formidle kommunens kulturarv. Mer kunnskap om kulturminnene våre kan være grunnlag for undervisning i skole og barnehage, og både næringsliv og lokale lag kan dra nytte av dette.
- Øke kunnskapen om kulturarven som grunnlag for verdiskaping og lokal identitet.
- Planen skal foreslå tiltak til hvordan de ulike kulturminnene skal forvaltes.

1.3 Bakgrunn

Sel kommune er blitt tildelt kr 100 000,- fra Riksantikvaren for utarbeidelse av en kulturminneplan.

Riksantikvaren arbeider for å styrke kompetansen på lokal kulturarv og få bedre oversikt over verneverdige kulturminner. Gjennom prosjektet “kulturminner i kommunen” (KIK) får kommunene støtte til å utarbeide en kulturminneplan, som til slutt blir politisk vedtatt.

1.4 Hva er kulturminner

I lov om kulturminner defineres kulturminner etter § 2 slik:

“Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.”

Kulturminner kan deles inn i tre kategorier: materielle faste og løse minner og immaterielle minner. Eksempler på immaterielle kulturminner kan være: segn, myter, håndverkstradisjoner, musikk og stedsnavn.

Materielle kulturminner er faste gjenstander man kan ta og føle på som for eksempel; bygninger, gravhauger, gjenstander og boplasser.

Temaplanen/kulturminneplanen til Sel kommune vil først og fremst omfatte materielle kulturminner. Planen vil fokusere på hvilke kulturminner og kulturmiljø Sel det er viktig å ta vare på.

1.5 Lovverk og retningslinjer

De viktigste verktøyene vi har for å ta vare på verdifulle kulturminner er kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Disse gir føring for forvaltning av kulturminnene våre, og er i hovedsak de to lovene som benyttes for å ta vare på verdifulle kulturminner.

Som plan- og bygningsmyndighet har kommunen en sentral rolle i forvaltningen av kulturarven.

Kulturminneloven

§ 1 *Lovens formål* “Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.”

Plan- og bygningsloven

§ 1-1 *Lovens formål* “Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.»

§ 1-4 *Plan- og bygningsmyndighetenes oppgaver og andre myndigheters plikter overfor plan- og bygningsmyndighetene*

“Plan- og bygningsmyndighetene skal utføre de oppgaver som de har etter denne lov med tilhørende forskrifter, herunder påse at plan- og bygningslovgivningen overholdes i kommunen.

Plan- og bygningsmyndighetene skal samarbeide med andre offentlige myndigheter som har interesse i saker etter plan- og bygningsloven og innhente uttalelse i spørsmål som hører under vedkommende myndighets saksområde.”

Kulturloven

§ 1 *Lovens formål* “Lova har til føremål å fastleggja offentlege styresmakters ansvar for å fremja og leggja til rette for eit breitt spekter av kulturverksemd, slik at alle kan få høve til å delta i kulturaktivitetar og oppleva eit mangfald av kulturuttrykk.”

Herunder §2 b) verna om, fremja innsikt i og vidareføra kulturarv.

Naturmangfoldloven

Naturmangfoldloven gir den offentlige forvaltningen et ansvar knyttet til kulturlandskap.

§ 33 Mål for områdevern

«Verneområder på land, i vassdrag og i sjø etter dette kapitlet skal bidra til bevaring av natur preget av menneskers bruk gjennom tidene (kulturlandskap) eller som også har kulturhistoriske verdier, og tilrettelegging for bruk som bidrar til å opprettholde naturverdiene».

§ 36 Landskapsvernområder

«Som landskapsvernområde kan vernes natur- eller kulturlandskap av økologisk, kulturell eller opplevelsesmessig verdi, eller som er identitetsskapende. Til landskapet regnes også kulturminner som bidrar til landskapet egenart».

1.6 Regionale føringer

Oppland fylkeskommune har utarbeidet “*Kulturarv forankrer og løfter Oppland – kulturarvstrategi for Oppland 2015-2020*”.

Planens overordnede mål fram mot 2020: *“Kulturarven i Oppland skal være sikret for fremtidige generasjoner. Den skal gi oss identitet og tilhørighet, være høyt verdsatt, og brukes som grunnlag for opplevelser og verdiskaping.”*

Målet skal nås ved å:

- Forvalte kulturarven i et helhetlig og langsiktig samfunnsperspektiv.
- Ivareta hensynet til vern og utvikling på en balansert måte.
- Bruke kulturarv som ressurs i utviklingsarbeid.
- Legge til rette for at mangfoldet av kulturminner står sentralt i utviklingen av levende lokalsamfunn og som grunnlag for bred verdiskaping.
- Styrke innsatsen mot ødeleggelse og skade på kulturminner som følge av klimaendringer.
- Jobbe for at private eiere av kulturminner får bedre rammebetingelser.
- Drive aktiv formidling.
- Utvikle nye former for samhandling, både eksternt og internt.
- Være aktiv i å påvirke nasjonal kulturminnepolitikk.

1.7 Nasjonale føringer

- St.meld.nr.16 (2004-2005) «Leve med kulturminner»
- St. meld. nr.35 (2012-2013) “Framtid med fotfeste — Kulturminnepolitikken”
- St.meld.nr.26 (2006-2007) «Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand»

1.8 Rolleavklaringer

Riksantikvarens rolle i kulturminnevernet

Riksantikvaren er det overordnede faglige organet for den øvrige forvaltningen. Det er et rådgivende organ og faglig sekretariat for Miljøverndepartementet og regjeringen innen sitt ansvarsområde.

Riksantikvaren har som oppgave forvaltning etter lover, forskrifter og annet regelverk, ansvar for å fremskaffe og formidle kunnskaper om faste kulturminner og kulturmiljøer, samt påvirke myndigheter og allmennheten til å gjennomføre en langsiktig disponering av kulturminnene som ikke-fornybare ressurser.

Innlandet fylkeskommune rolle i kulturminnevernet

Innlandet fylkeskommune arbeider bredt for å ivareta og formidle kulturarven. De jobber blant annet med å ivareta kulturminnene der de finnes, og sikre at kunnskap blir tatt vare på gjennom arkeologiske registreringer og utgravninger. Dette gjøres blant annet i samarbeid med Kulturhistorisk museum i utbyggingssaker.

Fylkeskommunens ansvar kan oppsummeres som følger:

- Å forvalte og formidle Innlandets arkeologi og kulturminner med utgangspunkt i Kulturminneloven.
- Å ivareta kulturarven i fylket i henhold til Plan- og bygningsloven.
- Ta vare på kulturminner som er eldre enn 1537 e.kr. Disse kulturminnene er automatisk fredet gjennom kulturminneloven.
- Forvalte nyere tid kulturminner (etter 1537 e.kr.) med regional og nasjonal verdi, som veganlegg og krigsminner.

Kommunens rolle i kulturminnevernet

Kommunene har formelt sett pr. 1.9.2004 ingen myndighet eller direkte ansvar etter kulturminneloven. Selv om kommunene normalt ikke har noen formell myndighet etter kulturminneloven, har de et stort miljø-ansvar og vesentlig myndighet gjennom sitt arbeid med plan- og bygningsloven. Det gjelder i første rekke som planmyndighet, men også som bygningsmyndighet.

Av sentrale regler i plan- og bygningsloven og kulturminneloven har kommunen myndighet til å:

- Verne områder, byggverk og anlegg ved regulering til bevaring (§ pbl 25 første ledd nr 6.)
- Vedta midlertidig bygge- og deleforbud i påvente av regulering eller omregulering til vern av kulturminner (pbl § 33).
- Plikt til å melde alle tiltak til fylkeskommunen/Sametinget som kommer i berøring med de kulturminner som er fredet eller på annen måte er beskyttet av Kulturminneloven (kml §25 første ledd og § pbl §95 nr 1 annet ledd og nr 3).

- Ha oversikt over SEFRAK-registrerte bygninger og anlegg, og automatisk fredete kulturminner og vedtaksfredete kulturminner, registrerte i databasen Askeladden.

1.9 Relasjon til kommuneplanen

Natur og kultur påvirker hverandre. Når vi planlegger fremtidens utnyttelse av areal må vi hele tiden ha dette i mente. Naturen har til alle tider gitt premisser for menneskelig aktivitet, tilpassing av naturkreftene og naturlovene er noe vi har måttet gjøre. Likeledes har menneskets aktivitet påvirket naturen, noe som har ført til også naturen har måttet tilpasse seg. Når man skal utvikle og rullere planverktøy for utnyttelse er det derfor viktig å se temaene; landskap, kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljø i nær sammenheng.

I kommuneplanens arealdel for Sel kommune 2016 – 2025 er hensynet til kulturminner nevnt opptil flere ganger. Her er det lagt vekt på at kjente kulturminner og kulturmiljø ikke skal bli berørt av nye utbyggingsområder. I et eget kapittel i kommuneplanens arealdel om kulturminner og kulturmiljø er det nevnt:

“I plankartet er det inntegnet hensynssone for nasjonalt verdifullt kulturlandskap i Heidal, Pilegrimsleden, kirkesteder. Det er laget temakart som viser alle automatisk freda kulturminner, basert på Askeladden. Reiret er lagt inn i plankart som hensynssone kulturminne. Kommuneplanens bestemmelser og retningslinjer sikrer at undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 blir ivaretatt i forbindelse med tiltak i kommunen.

I konsekvensutredningen av nye områder er kulturminner og kulturmiljø vurdert.

Områder har fått endret avgrensing på grunn av kulturminner.

Beskyttelsen av kulturminner og kulturmiljø vurderes å være godt ivaretatt i kommuneplanen.

2. Prosess

2.1 Plantype og avgrensing

Gjennom planarbeidet skal kulturmiljøer og kulturminner presenteres og beskrives, kartfestes og vurderes.

Kulturminneplanen til Sel kommune er utformet som en temaplan med fokus på bergverk og steinindustrien i Sel. Temaplan er en av tre typer kulturminneplaner og har fokus på utvalgte tema, og trenger ikke følge alle saksbehandlingsregler i plan- og bygningsloven.

Sel kommune har mange temaer som kan være aktuelle for en kulturminneplan, men til hensyn av kapasitet har det vært nødvendig å avgrense arbeid og detaljeringsgrad. Ved fremtidige rulleringen av kulturminneplanen kan det være naturlig å trekke frem andre tema, slik som den rike jakt – og fangst kulturen og den særegne bygningshistorikken i Sel kommune.

Planen munner ut i en handlingsplan som lister opp aktuelle tiltak knyttet til vedlikehold, bevaring og tilrettelegging. Handlingsdelen skal revideres årlig jmf. Plan- og bygningsloven § 11 – 12. Tiltakene i handlingsdelen har en oversikt over ansvarsfordeling og samarbeidspartnere, budsjett og oppstart.

2.2 Organisering

For å få til en godt gjennomarbeidet plan er en avhengig av bred medvirkning med både kulturminnefaglig og lokalhistorisk kompetanse. Under arbeidet med temaplanen for Sel kommune ble det etablert en arbeidsgruppe/styringsgruppe med representanter som har bakgrunn og kompetanse i arbeidet med planen.

Under er en skisse over hvordan planarbeidet med kulturminneplanen er organisert og hvem som deltar:

- May Britt Josten: Prosjektansvarlig for Sel kommune
- Kjell R. Voldheim: Fagkunnskap om bergverk og steinindustrien som har vært i kommunen og faglig bistand i prosjektet
- Synne Grosberg: Konsulent for Gudbrandsdalsmusea

- Anna G. Raanaa Evjen: Fagleder/arealplanlegger plan- og teknisk i Sel kommune. Bistand særlig i forhold til planskriving og kartlegging av kulturminnene.
- Jens Høystad: Kontakt for Sel historielag
- Edvin Espelund: Kontakt Heidal historielag
- Sverre Svindland: Kontakt Heidal historielag

2.3 Planprosessen

Arbeidet med kulturminneplan for Sel kommune har pågått siden 1.12.2019. I samarbeid med Gudbrandsdalsmusea og Sel kommune ble det nedsatt en prosjektgruppe bestående av de som er nevnt ovenfor i kap.2.2. Synne Grosberg ble innleid for å gjennomføre planarbeidet.

I mars 2020 ble arbeidet med planen lagt frem for politikerne som referatsak til både formannskapet og driftsutvalget. Den 16.april 2020 ble det sendt ut pressemelding om oppstart av arbeid med kulturminneplan for Sel.

I planperioden har prosjektgruppen hatt flere møter. Prosjektleder har deltatt på samling i regi av Innlandet fylkeskommune hvor det var fokus på de som jobber med kommunale kulturminneplaner i Innlandet. Formålet var å gi kommunene mulighet til å utveksle erfaringer, både med arbeidet med selve planen, og med oppfølging av planen etter vedtak.

Registreringer av bergverksminner har blitt gjort av Kjell R. Voldheim. Arbeidet med registreringer av bergverksminner startet i 2006 for Sel kommune, og fortsatte fra 2010 for Gudbrandsdalsmusea. Alle faktaarkene i denne kulturminneplanen er basert på registreringer gjort av Kjell R. Voldheim.

Alle fotografier som ikke nevnt med navn i planen er tatt av Kjell R. Voldheim.

3. Sel sin historie

3.1 Geologi – berggrunnen i Sel

I dette kapittelet vil vi si litt om geologien og historien til Sel kommune. Vi kommer også til å nevne Vågå kommune, da temaplanen omhandler kulturminner som ligger både i Sel og Vågå. Det blir også naturlig å ha med Vågå i historien til Sel da disse kommunene var sammenslått fram til starten av 1900-tallet.

Alderen på jorda er ca. 4,6 milliarder år gammel, og de eldste bergartene vi kjenner på jordoverflaten er knapt 4 milliarder år gamle. I Sel og Vågå er bergartene mellom 440 og 1600 millioner år gamle, men landskapsformene vi ser i dag er mye yngre. De ble formet i istidene som tok til for 2,5 millioner år siden.

Bergartene vi finner i Sel og Vågå kommune ble til i jorden sin urtid og oldtid. De utgjør en del av det som vi til vanlig kaller “Den kaldonske fjellkjede”, og er satt sammen av omdannet sedimentære og vulkanske bergarter og dypbergarter. Den kaldonske fjellkjeden bygget seg opp over et langt tidsrom på 50-100 millioner år, og var på sitt fremste da Skandinavia kolliderte med Grønland og Nord-Amerika for ca. 400 millioner år siden. Det aller meste av berggrunnen i Vågå og Sel er bygget opp av tykke skyvedekker som ble stablet oppå hverandre fra øst mot vest da Den kaledonske fjellkjeden ble til. Den nederste av dekkene blir kalt for Ronddekket. Over dette Ottadekket, og øverst ligger Jotundekket. Bergartene i Ronddekket som utgjør Rondane er feltspatrik sandstein og kvartsitt. Noen steder finnes det tynne lag med dolomitt og konglomerat. Ottadekket inneholder mange ulike bergarter og er satt sammen av enhetene; Høvringgneisen, Heidalsgruppa, Vågåmo-ofiolitten og Selgruppa. Den sørvestlige delen av Vågå strekker seg inn i Jotunheimen, der vi har bergarter som hører til Jotundekket. De eldste av disse er prekambriske gneiser med en sammensetning tilsvarende gabbro og monzonitt.

3.2 Historisk tidsperspektiv

Periode	Skandinavia	Nord - Gudbrandsdalen
11000-8300 før vår tidsregning: Paleolitikum	- Siste fasen av istida - Temperatur i juli 10 °C	- Is over dalføre og fjell - Bresjøer og elver
8300-4000 før vår tidsregning: Eldre steinalder/Paleolitikum	- Varmetid - Middeltemperatur i juli over 16 °C	- Furuskog over 1200 moh. - Pilspisser og skrapere av kvarts og flint fra boplasser ved fjellvann
4000-1800 før vår tidsregning: Yngre jernalder/Neolitikum	- Eldste jordbruk - Middeltemperatur i juli over 16 °C	- Lavere tregrense - Etter 3000 eldste jordbruk: økser og skiferpiler
1800-500 før vår tidsregning: Bronsealder	- Høvdinggraver med utenlandske bronsegjenstander - Middeltemperatur i juli over 16 °C	- Bronsekniv fra Kleppe - Eldste mulige skålgroper - Fra 1200 intensivt jorddyrking
500 fvt. – etter vår tidsregning: Førromersk og romersk jernalder	- Høvdingdømme - Jernproduksjon - Middeltemperatur i juli ned under 16 °C	- Funn av jernsverd - Gravfunn - Fangstanlegg for elg og rein - Fast jordbruksbosetting - Frittliggende muranlegg
600-1050 Merovingertid Vikingtid	- Folketilvekst: Ytre og indre landnåm - Regionale lover - Rikssamling - Middeltemperatur i juli over 16 °C	- Gårddeling og nydyrking, navnegårder - Handel med jern og jaktprodukt

3.3 Kulturhistorie gjennom tidene i Sel kommune

Historie kan fortelles på mange måter, og en kulturminneplan er ikke en historisk avhandling. Det skrives derfor ikke her en fullstendig kommunehistorie. For å gi et bilde av Sel kommune sin fortid, presenteres der istedenfor noen utvalgte øyeblikksbilder.

Først er det verdt å nevne at det gamle Vågå herred omfattet både Sel, Vågå og Heidal. I 1908 ble det gamle Vågå prestegjeld delt i kommunene Vågå, Sel og Heidal. Den nåværende Sel kommune ble stiftet i 1965 da Heidal og Sel ble slått sammen.

Gravrøys ved Spranget

Et vegfar mellom Gudbrandsdalen, Folldal og Atna krysser elven Ula inne på fjellet. Der ligger Spranget. På nordsiden av Ula, ligger en gravrøys. I 1970 kunne arkeologer ut i fra funnene som lå igjen, en jernkniv og kullrester, gjette på at gravrøysa var fra den første delen av eldre jernalder, mellom 360-140 år f. Kr. Det kom fram av den radiologiske dateringen av trekullrestene.

Foto: Ivar Teigum – Grav ved Spranget

Gravhauger

Sør for Otta, ved jordet til Søre Bræe ovenfor Sjøavegen (fylkesvei 2600), ligger det to gravhauger på høyde med høyspentlinja som går over jordet. I tillegg finnes det også rester etter gravhauger i tilknytting til gårdene Bondestad og Ekra høyere opp. De to gravhaugene på Søre Bræe er rydda for trær og busker og det vil bli anlagt sti til den nordre haugen slik at den blir tilgjengelig for publikum.

Foto: K. Alnæs. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo – haugen sett fra SØ

Middelalderen 1050 – 1350: Bryting av kleber

Den viktigste næringen i middelalderen var jordbruket. Korndyrking var den delen av jordbruket som holdt liv i den økende folkemengden. I tillegg kom husdyrbruket og avkastningen av utmarksnæringer som jakt og utvinning av jern. I bygdene rundt Ottadalen var kleberbryting og forming av gryter og en svært gammel næring. På 1100-tallet ble døpefonter av kleber etterspurt. I Åsårgrenda i Ottadalen er det spor etter drift av et kleberbrudd fra 1100.

Vi vet ikke hvor gammel kleberbrytingen i Nord-Gudbrandsdalen er. Flere kleberforekomster i distriktet vårt kan ha blitt utnyttet langt tilbake i tid.

1600 – tallet

På 1600-tallet omfattet Vågå prestegjeld hovedsoknet Vågå i tillegg til Heidal og Sel. Folk levde i hovedsak av jordbruk og jakt. Etter hundreår med et folketall på godt under 1000 mennesker, var folketallet på veg oppover. Kirker og gårdstun var gamle og

forfalne, og krevde både restaurering og bygging. Ødegårder fra før 1300-tallet var i ferd med å bli tatt opp igjen og ryddet.

Det gudbrandsdalske bergverket i Sel

Tidlig på 1600-tallet ble det funnet malm på Rusthøe på østsiden av dalen der Ottaelva møter Gudbrandsdalslågen. Kongen hadde beordret at alle malmsfunn skulle meldes til ham, og i 1642 ga kongen privilegier på drift. Etter at malmsfunnene i Sel ble kjent ble det raskt satt i gang drift på malmforekomsten.

I Riksarkivet i Oslo finnes det fra 1647 kart over Sel med Det gudbrandsdalske bergverket. Dette er det eldste gruvekartet i Norge.

Slaget ved Kringen

Sel kommune er kjent for at det var her slaget ved Kringen sto i 1612, da bøndene i Gudbrandsdalen slo den skotske leiehæren som var på mars gjennom dalen til Sverige. Det finnes en mengde sagn som forteller om merkelige hendelser i forbindelse med skottetoget. En av de mest kjente forteller om Pillarguri som stod på Selsjordkampen og bles i luren for å varsle bøndene om fremrykkingen til skottene. Omtrent 400 nordmenn lå i bakhold ved en smal passasje mellom fjellet og elven og ventet på skottene. Mange skotter forsøkte å flykte over Lågen, men de druknet, ble drept eller tatt til fange.

Foto: lånt fra Digitaltmuseum.no

Storofsen i 1789

I 1789 ble Sel rammet av flommen Storofsen. I 1788 var det stor vannmangel på grunn av berrfrost. Regn i mai og sterk snøsmelting i fjellene i juni ble etterfulgt av kraftig regnvær i juli. Den 22. og 23. juli etter kraftig regn, braket skredene løs. Flere mennesker mistet livet, og hus og gårder ble totalskadd. Store arealer med åker og eng ble ødelagt for mange år fremover.

Storofsen satte også punktum for kobberverket ved Ula. Flommen raserte både smeltehytte og alle bygningene.

Sell Distriktsfengsel

Distriktsfengselet i Bredebygden ble bygget etter de samme ideene og tegningene som botsfengslet i Kristiania. Byggematerialet var gråstein utvendig, og kledd innvendig med teglstein. Sommeren 1865 sto Sell Distriktsfengsel ferdig. Her satt fanger av begge kjønn fra Midt-Gudbrandsdalen og nordover til Lesja, og oppigjennom Ottadalen. Soningstiden varierte og mange av lovbruddene ble straffet med bøter.

Fra 1904 gikk Sell Distriktsfengsel over til å bli hjelpefengsel, og lengste tiden fangene kunne sitte inne var 60 dager. Fengslet var i drift frem til 1949, men fra 2.verdenskrig var det soningsanstalt bare for kvinner.

Etter at fengselsdriften ble lagt ned, ble lokalene tatt i bruk av helsevesenet i Oppland fylkeskommune og omgjort til sykehus for folk med psykiske lidelser. Den gamle murbygningen ble revet i 1979.

Foto: hentet fra bredebygden.com

Jernbanen i Nord-Gudbrandsdalen

Jernbanen kom i 1896 til Nord-Gudbrandsdalen. Rundt endestasjonen voks det fort fram en liten stasjonsby, Otta. Jernbanen skulle få stor betydning for Gudbrandsdalen. Den åpnet for nye arbeidsplasser, nye næringer og turisme. Der gårdsbrukene Loftsgard og Mostugu før hadde åkrer, kom virksomheter tuftet på kleber og skifer, sagbruk, butikker, hotell og forsamlingshus.

Stasjonene Otta og Sjøa ble åpnet i 1896, og Sel i 1913. I 1915 etablerte A/S Østlandske Stenexport seg på Bårstad, Lalm og Otta. De bygde kleberverksted, mølle, smeltehytte for stål, og en 7 km lang taubane fra Bårstad til Sel.

Til Heidal var ruter og nett for post og telefon oppsatt fra Vågå rundt 1890.

Foto lånt fra selhistorie.no: Den høytidlige åpningen av Tretten-Ottabanen 29.oktober 1896. Hele stasjonen var pyntet med flagg, kranser og vimpler.

To nye kommuner

Den 1.januar 1908 ble det gamle Vågå herred oppdelt i tre kommuner, Vågå, Sel og Heidal. I utgangspunktet var jordbruket hovedleveveg for både Sel og Heidal, men skillene var også betydelige mellom de to kommunene. I Heidal var skogen en viktig ressurs, i Sel representerte 5000-6000 dekar lite oppdyrket myrstreknings nordover fra Selsverket et stort potensial for kornproduksjon.

Kleberuttak blir industri

Skifer, kleber og kobber hadde gitt næring til folket i Sel gjennom tidene. Restene etter kobbergruvene på Rustom og Åsåren var legendariske. Kleberovner, gryter, gravsteiner og døpefonter bar vitne om en eldgammel utnyttning av kleberen. Fra folketellingen i 1910 ser vi at mange unge menn hadde arbeidet sitt i skiferbruddene på Selsjordkampen. Under Veggumskampen var prøvedrift i gang i de gamle kobbergruvene.

Reiret i Uladalen

Reiret i Uladalen var tilholdsstedet til hjemmefrontledelsen i Gudbrandsdalen i 1944. Det ble mer og mer risikabelt for motstandsbevegelsen ettersom tiden gikk å oppholde seg i byen. De flyttet derfor ut i skogen og fortsatte arbeidet sitt fra der. Det nye tilholdsstedet deres ble «Reiret». Mennene i motstandsbevegelsen hadde som motiv å bekjempe tyskerne og vinne freden og friheten tilbake. Arbeidet deres bestod blant annet av oppbygging av distriktet, utdanning av jegere, materielltilførsel av bl.a. våpen, og sprengstoff, flyslipptjeneste og mye annet.

Reiret var godt kamuflert og man kunne stå på taket uten å se hytta. Den ble aldri funnet av tyskerne.

Reiret er den eneste Milorg-hytten som er fredet i Norge.

Foto: Ivar Teigum

Sel og Heidal

Fra den 1.1.1965 ble Heidal kommune sammen med skolekretsene Sjoa og Sandbu, og grenda på Tolstadåsen slått sammen med Sel under navnet Sel kommune.

Heidal

Heidal har den største tettheten av verneverdige bygninger i Norge. Rundt 60 % av de 1300 husene er fra før 1900, av disse er 90 hus fredet og ni av gårdene er totalfredet.

Hovednæringen i Heidal er jord- og skogbruk, men har også annen tradisjonell næring slik som tømring, snekring, treskjæring, restaurering av gamle hus, rosemaling og veving. Bygda er også kjent for Heidalsosten, som produseres av Heidal Ysteri.

Her stig dei bratte lier, mot hø og blåe fjell
og fager fjellheim helsar
ein solblank Høvringskvell.

Lat auga møte Rondan, sjå Jotunheim i vest,
og vår er denne bygde
og den oss likar best.

«Song til Sel: Lars Riise Pedersen»

4. Kulturminner i Sel

4.1 Hvilke verdier kan vi knytte til kulturminnet?

Kulturminnet vil ha en rekke verdier, og i arbeidet med denne planen bruker vi tre verdi-kategorier: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.

I. Hvilke kunnskaper kan kulturminnet gi oss?

Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortiden. Dette kan gjelde ulike forhold som kulturminnets opprinnelse, bruk og betydning for menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur.

II. Hvilke opplevelser kan kulturminnet gi oss?

Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene. Mange av opplevelsesverdiene er knyttet til hvordan kulturminnene påvirker oss som mennesker og som fellesskap.

III. Hva kan vi bruke kulturminnet til?

Kulturminnene kan knyttes til videreføring av dagens bruk og danne grunnlag for ny verdiskaping og endret bruk, der verdiene både kan ivaretas og økes. Verdiene kan imidlertid også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk.

4.2 Verdisetting

Vekting av verdiene vil hjelpe oss til å avgjøre betydningen av dem. Til dette bruker vi et sett med kriterier. Den avsluttende vektingen innebærer en vurdering både av om kulturminnet eller kulturmiljøet oppfyller kriteriene, og hvor mye hvert kriterium teller. Dette hjelper oss til å avgjøre om kulturminner er av liten, middels, stor eller svært høy verdi.

Vektingen av kulturminnene er verdisett i kategorier fra 1 – 4 der 1 er høyest og 4 er lavest.

Kategori	Verdi		Tiltak
1	Svært høy	Automatisk fredet, vedtaksfredet	Forslag til vedtaksfredning
2	Stor	Politisk vedtak om vern i kommunen	Anbefaling til vedtak
3	Middels	Har lokal verdi, i bygda, lokalt	Anbefalinger til eier
4	Liten	Alminnelig, privat	Evt. anbefalinger

De fire kategoriene er tilpasset Riksantikvarens verdisetting og vekting i “Håndbok for lokal registrering”.

- *Kulturminnet representerer faser med særlig betydning for historien.*
- *Kulturminnet er knyttet til virksomheter med særlig betydning for historien.*
- *Kulturminnet er knyttet til hendelser eller begivenheter med særlig betydning for historien.*
- *Kulturminnet er knyttet til personer med særlig betydning for historien.*
- *Kulturminnet er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper (den samiske urbefolkningen, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper).*
- *Kulturminnet har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi. • Kulturminnet har særlig betydning som kilde til historien der-det finnes få eller ingen skriftlige kilder.*
- *Kulturminnet har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping.*
- *Kulturminnets alder og type utløser juridiske virkemidler på nasjonalt plan, se Kulturminneloven.*

4.3 Liste over kulturminner med sidetall og bilderegister

Denne planen inkluderer 22 kartlagte kulturminner i kategori 1, 2 og 3, med egne faktaark for hvert kulturminne.

Malm	Side	Foto
Rustgruvene	25 – 27	<i>Detalj av påhugd "skram"</i>
Raphamn, Botthaugen	28 – 29	<i>Stollinnslag</i>
Rondanevegen, kobberskjerp	30 – 31	<i>Skjerp I – tydelig utdrevet med fyrsetting</i>
Svartkampen	32 – 33	<i>Hustuft</i>
Åsårgruvene	34 – 36	<i>Oversikt over dagåpningene fra 1600 – tallet</i>

Kalk og kvernstein	Side	Foto
Kvernsteinsberget	37 – 38	<i>Skadete steiner med senterhull i området ved «Hyttestuggu»</i>
Kvernsteinsbrudd i Veggumskampen	39 – 40	
Kalkovn, Kolodokka	41 – 43	<i>Indre mur i ovnsruin</i>
Kalkovn, Tholia	44 – 45	<i>Avdekket mur på venstre (vestre) side</i>

Skifer	Side	Foto
Kleivrudåsen	46 – 47	<i>Muret hvilebrakke</i>
Spranget	48 – 49	<i>Detalj av skjæring som viser oppspaltet Skifrihet over mere kompakt kvartsitt</i>
Selsjordkampen	50 – 51	<i>Et lite lager med store heller skifrihet over mere kompakt kvartsitt</i>

Skardet	52 – 53	<i>Bilde I: Skardet II, skiferbruddet sett mot NNV, gamle driftsspor i stoffen: pigghakke og kruttboring</i> <i>Bilde II: Det vannfylte bruddet med muret kranfundament</i>
---------	---------	--

Kleber	Side	Foto
Klebermyra	54 – 55	<i>Klebermyra II: delvis vannfylt og overgrodd klebersteinsbrudd</i>
Slettberget	56 – 57	<i>Indre bruddvegg i 2013. Store partier med stein er rast ut de siste 15 årene</i>
Veslebekkranden	58 – 60	<i>«Tveit» i bruddvegg i den SØ del av området</i>
Veggumskampen, klebersteinsbrudd	61 – 62	<i>Bilde 1: Tveiter (sete) etter uttak av blokk</i> <i>Bilde 2: Gryterester på tipphaugen ved nedre bruddområde</i>
Vangstjønnehaugen	63 – 64	<i>Brudd IV: oversikt med skifer på høyreside og kleberstein til venstre (sørsiden)</i>
Veslesæterberget	65 – 66	<i>Oversikt over ett av hovedbruddene</i>
Serpentinkonglomerat	67 – 68	<i>Prøveuttak I for kleberstein</i>
Åsårberget	69 – 70	<i>Gammelt «kulpebrudd» (1200-tallet) SSØ for hovedbruddet</i>
Blokksteinsfabrikken på Sagflaten	71 – 73	<i>Saghuset på Sagflaten</i>

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Rustgruvene	
Eiendomsnavn: Ottekren Blekastad	Gårds- og bruksnr: 219/1 227/1
Ressurstype: Kobber	

Historikk

Det var oppe på Rusthøa, åsen øst for Otta, at kobbermalmen ble funnet tidlig på 1600-tallet. Malmfunnet ble rapportert, og det ble satt i gang skjerping på malmleiet. Da regulær drift kom i gang, ble disse gruvene de viktigste.

Gruveområdet ligger i to nivåer. Nedre Rustgruva er sannsynligvis den gruva der malmfunnet ble gjort, og var den første i drift. Senere har driften fortsatt i Øvre Rustgruva. Driften i Øvre Rustgruva tok muligens til som en fortsettelse av driften i Nedre Rustgruva. Den kan allikevel ha vært satt i drift tidligere.

I denne gruva har det foregått et omfattende arbeid som har etterlatt seg flere bergrom og sjakter. Gruva viser det typiske trekk ved 1600-tallsdrift: Driftene fulgte malmleiet. Dette førte her til at det ble drevet tett oppunder dagen, med den følge at strosser raste sammen. Det store bergrommet som i dag finnes her ved Øvre Rustgruva har ikke mer enn en til to meter fjell i gruvetaket, og er i ferd med å rase inn. Inne i bergrommet finner vi spor etter alle de tre klassiske bergbrytningsteknikkene.

Gruvene etter Sel kobberverk er noen av de eldste kobbergruvene i landet. Gruvene ble med større og mindre avbrudd drevet fra 1642 til 1750-60 årene. Siden har disse gruvene fått ligge stort sett urørt, og representerer derfor særdeles verdifulle

kulturminner. I gruvene finner vi driftsspor etter alle de klassiske bergbrytingsteknikkene.

Beskrivelse

Rustgruvene er to gruveområder som ligger under to ulike eiendommer.

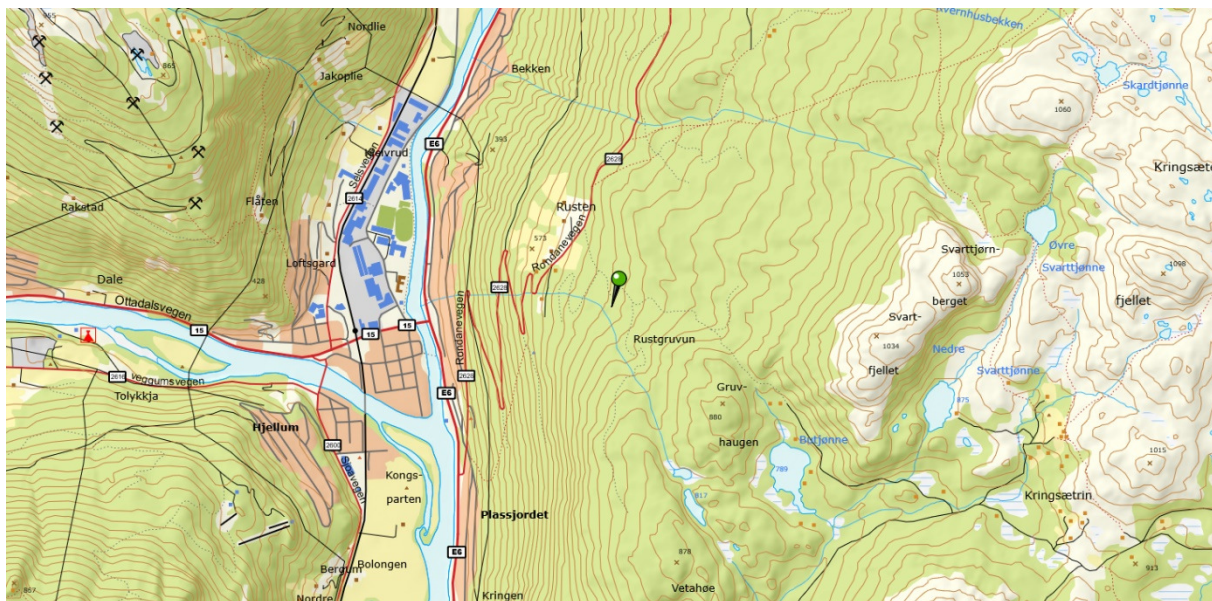
Nedre Rustgruva, som ligger under garden Ottekra, blir regnet som funngruva da Sel kobberverk startet sin drift på malmleiet på tidlig 1600-tall. Verket fikk privilegiebrev i 1642 som ett av de første kobberverk i Norge. Området har fått ligge tilnærmet urørt siden gruvedriften stilnet av på 1700-tallet og inneholder i dag mange verdifulle objekter der noen er av nasjonal verneverdi.

Øvre Rustgruva ligger under garden Blekastad og kan være samtidig med Nedre Rustgruva eller en fortsettelse på drift. Gruva er omfattende med flere sjakter og et stort bergrom eller strosse. Her finnes også spor og minner etter installasjoner: murer etter en stor hjulstue er i relativt god stand, og rester etter stangfelt opp til pumpesjakt er påvist. Gruvefeltet har flere verdifulle objekter,- noen av de av nasjonal verneverdi. Inne i gruvene finnes driftsspor etter alle de klassiske bergbrytningsteknikkene: kaldkiling, fyrsetting og kruttsprenging. Her er det også funnet deler til pumpe-systemet fra 1660-årene og økskappet fyrsettingsved fra 1600-tallet.

Vurdering

Rustgruvene er en viktig del av historien til Sel og på nasjonalt basis, og har derfor verdi – kategori 1.

Området har stått inntakt siden 1600 – 1700 tallet, og inneholder vært mange verdifulle objekter. Vi anbefaler derfor at det blir jobbet mot en vedtaksfredning av hele området.

Objekt til kart: Nedre Rustgruva, hustuft, sakkerhus

Objekt til kart: Øvre Rustgruva, bergrom

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Raphamn, Botthaugen	
Eiendomsnavn: Bergum, Rapham Sæter	Gårds- og bruksnr: 239/1
Ressurstype: Kobber	

Historikk

Det er gjennom tidene blitt skjerpet etter malm i området Botthaugen – Raphamnsbekken – Raphamnstjønne.

Det finnes derfor en rekke mindre skjerp (25-30 stk.) i området.

Skjerpingen er foregått under driftstiden til Sel Kobberverk (1642-1789), under og etter 1. verdenskrig og

senest 1970-80. Det er derfor skjerp av ulik datering i et forvirrende mønster.

Beskrivelse

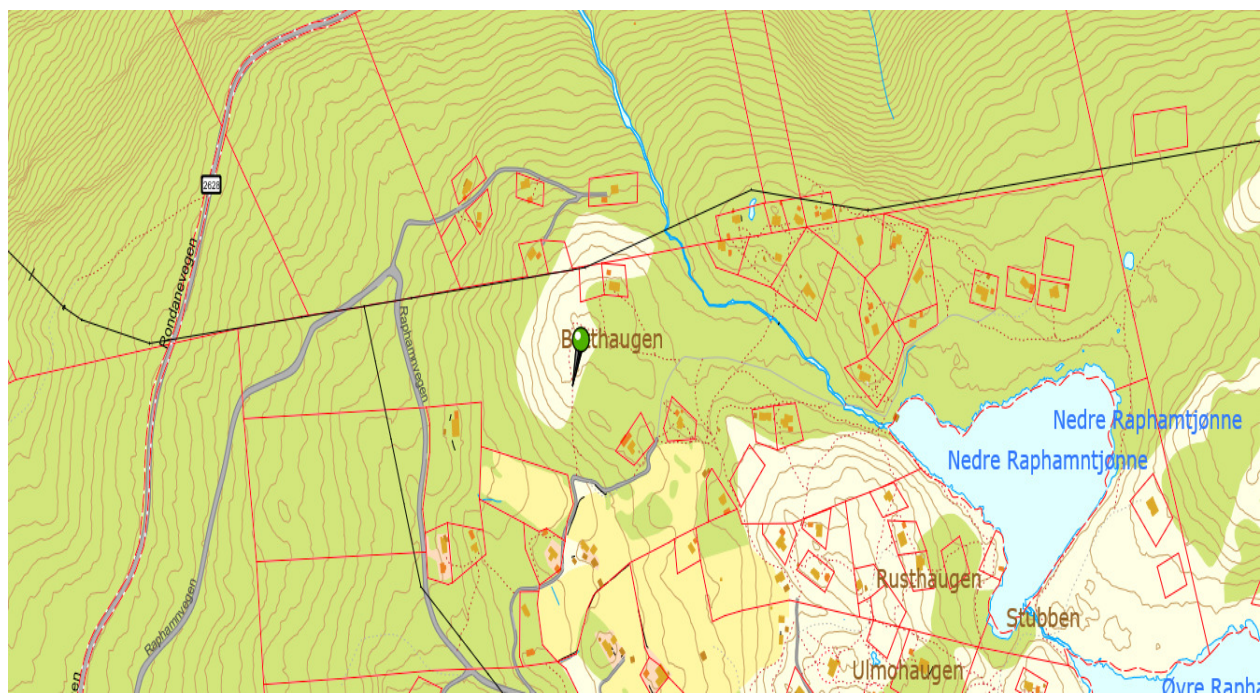
Rundt og på toppen av Botthaugen, Raphamn (915 m.o.h.) ligger flere skjerp. Noen er drevet ved fyrsetting (1600-talls) og andre av nyere dato er sprengt ut. Tilstanden er varierende etter alder på skjerpene.

Noen skjerp er gamle og kan være tilgrodd og tilvokst med skog. Andre er av nyere dato og er fulle av blokk/stein da de bare er oppskjerpet. Da forekomsten ligger høgt til fjells er tilstanden generelt god.

Vurdering

På tross av manglende fredning er det en sterk sammenheng med gruvedriften under Sel kobberverk (1642-2789). Det er derfor viktig å få vernet området for inngrep.

Skjerpene representerer viktige elementer i kobberdriften i Sel.

Objekt til kart: Botthaugen, Raphamn; skjerp II

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 2
Navn på kulturminne: Kobberskjerp, Rondanevegen	
Eiendomsnavn: Kleivmellom søndre	Gårds- og bruksnr: 253/1
Ressurstype: Kobber	

Historikk

Skjerpene er drevet ut ved fyrsetting, og det er derfor svært sannsynlig at de er samtidige med gruvene på Rustom som var hovedgruvene til Sel kobberverk (Gudbrandsdal bergverk) med privilegiebrev fra 30.5.1642.

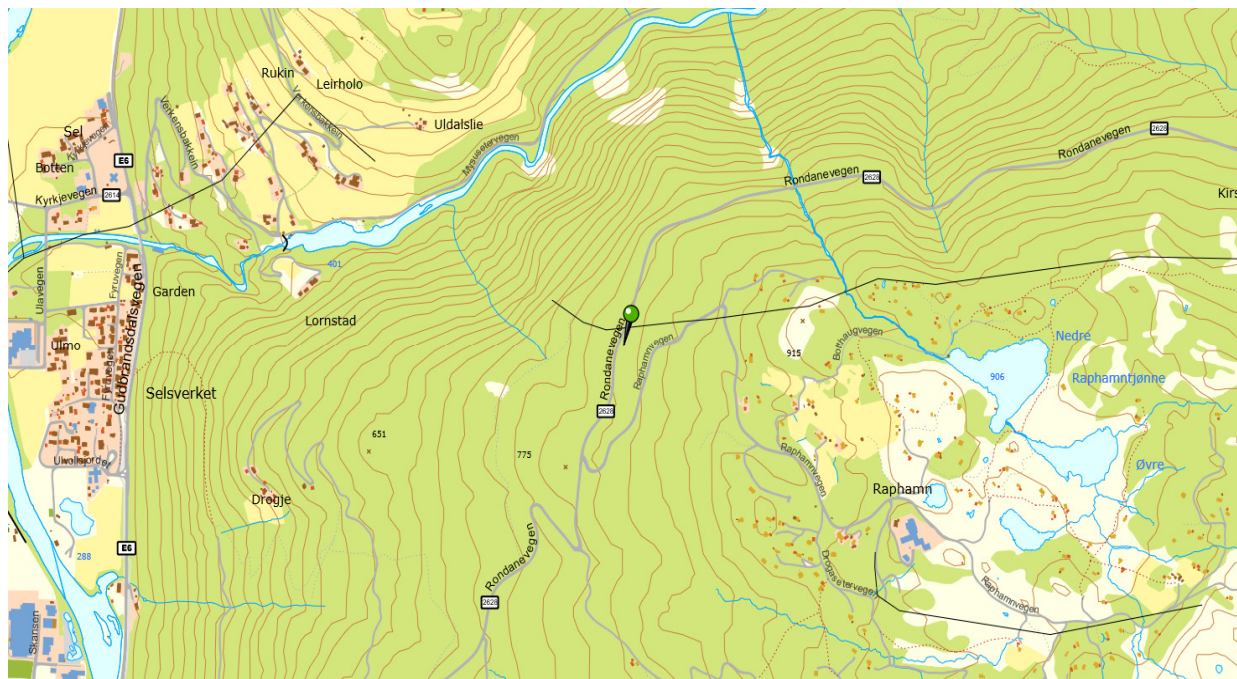

Beskrivelse

Rett over fylkesveg 2628, ca. 500 meter nord for vegkryss til Raphamn ligger to fyrsatte grunne skjerp. Berghalden ligger helt ut på skjæringen til fylkesvegen, og har sannsynlig blitt berørt under vegarbeidet i sin tid. Den runde formen på skjerpene forteller at de er drevet ut med fyrsetting.

Vurdering

Vi vurderer kobberskjerpet i Rondanevegen som aktuell for fredning og anbefaler å vedta verdikategori 1, sekundært verdikategori 2 i kulturminneplanen. Kobberskjerpet har stor lokal verdi, da det trolig er samtidig med driften i Sel Kobberverk.

Objekt til kart: Rondanevegen; malmskjerp I

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Svartkampen	
Eiendomsnavn: Breden*	Gårds- og bruksnr: 200/1
Ressurstype: Basemetaller, kobber	

*Lokaliteten ligger i grenseområdet mellom 200/1 Breden og 200/4 Bu og Breden sameige.

Historikk

Skjerpene er i kilder nevnt som oppskjerp under driftperioden til Sel kobberverk (1642-1789).

I følge muntlig tradisjon skal det ha blitt skjerpet på forekomsten i 1920-30-årene. En norsk-amerikaner skal ha lett etter gull i malmen. Mannen skal ha brått reist igjen. Malmen ble kjørt ned til Otta for opplasting ved jernbanerampen til Norsk Cement & Skifer ved Ottbragden. Registrator,

Kjell R. Voldheim, kan selv huske at finpukket malm i strisekker sto ved denne rampen så sent som i 1960-årene.

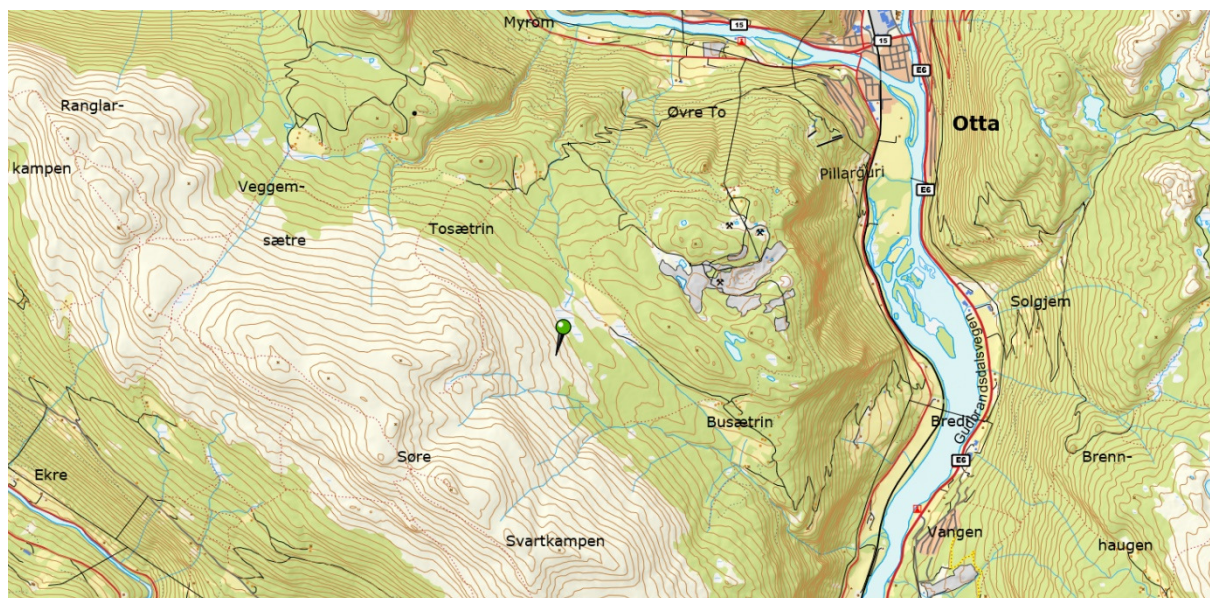
Beskrivelse

I 900 meters høyde i fjellskråningen opp mot Svartkampene er skifergrunnen brutt opp av en lang kvartsrygg som går NNV-SSØ. Denne kvartsgangen fører noe svovelkis med kobberkis. Forekomsten er skjerpet opp med 6 skjerp i en lengde av ca. 300 meter. Det er skjerpet i gangens retning med en røske ut i det skrånende terrenget (vannlensing). Mellom skjerp III og IV ligger en liten hustuft, sannsynlig etter en liten hvile-/redskapsbrakke.

Adkomsten til forekomsten går via fylkesveg 418, opp Bulivegen (bom) til Busetrene. Fra her traktorveg fram til stistart/hytte. Traktorvegen kan ha låst bom. Fra her ca. 800 meter opp.

Vurdering

Vi anbefaler at stien til Svartkampen ryddes og at det tilrettelegges for publikum med informasjonstavle om historien til kulturminnet.

Objekt til kart: Svartkampen, skjerp 1

Faktaark forslag vernestatus		Kategori 2
Navn på kulturminne: Åsårgruvene		
Eiendomsnavn: Kleivsletten		Gårds- og bruksnr: 214/6
Kleivteigen		214/7
Åsåren nedre		216/4
Grubeteigen		216/8
Haugen		216/53
Aasåren øvre		216/1
Ressurstype: Basemetaller, kobber		

Historikk

Gruvefeltet ved Veggumskampen ble trolig åpnet på 1600-tallet som en gruve til Gudbrandsdalen Kobberverk eller Sel Kobberverk som det benevnes i dag. Det ble drevet en omfattende dagstrosse ned til - 35 meter. Bergrom med strosser og tverrslag er fremdeles farbare, og vi finner flere profiler fra fyrsettingsdrift og kruttboringsmerker. Senere ble denne driften løst av to lengre stoller med gjennomslag under en prøvedrift i tidsrommet 1908-1912.

Leder for dette arbeidet var "gruvekaptein" Johan Sundt opprinnelig fra Vågå. Den totale lengden av stoller med tverrslag er ca. 1100 meter.

Beskrivelse

Åsåren Gruve eller Åsårgruvene ligger på et grunnsteinsfelt ved foten av Veggumskampen. Gruvene ligger i tre nivåer i den bratte lia ca. 300 meter vest for Åsårbua over Ottaelva. Gruveområdet omfatter en større dagåpning / sjakt fra 16-1700-tallet som er drevet ned til -39 meter. Denne er senere løst med to stoller i nivå -52 og -84 meter. Stollene er fra en prøvedrift 1908-12. Det finnes videre flere hustuffer, stollpauhugg og skjerp i området. Fra dagåpningen på det øvre området går det en gammel malmveg østover et stykke før det avskjæres av en ny skogsbilveg og nyere boligeiendommer. På nordsiden av Ottaelva finnes også en stoll som er drevet 33 meter inn under en bratt kolle.

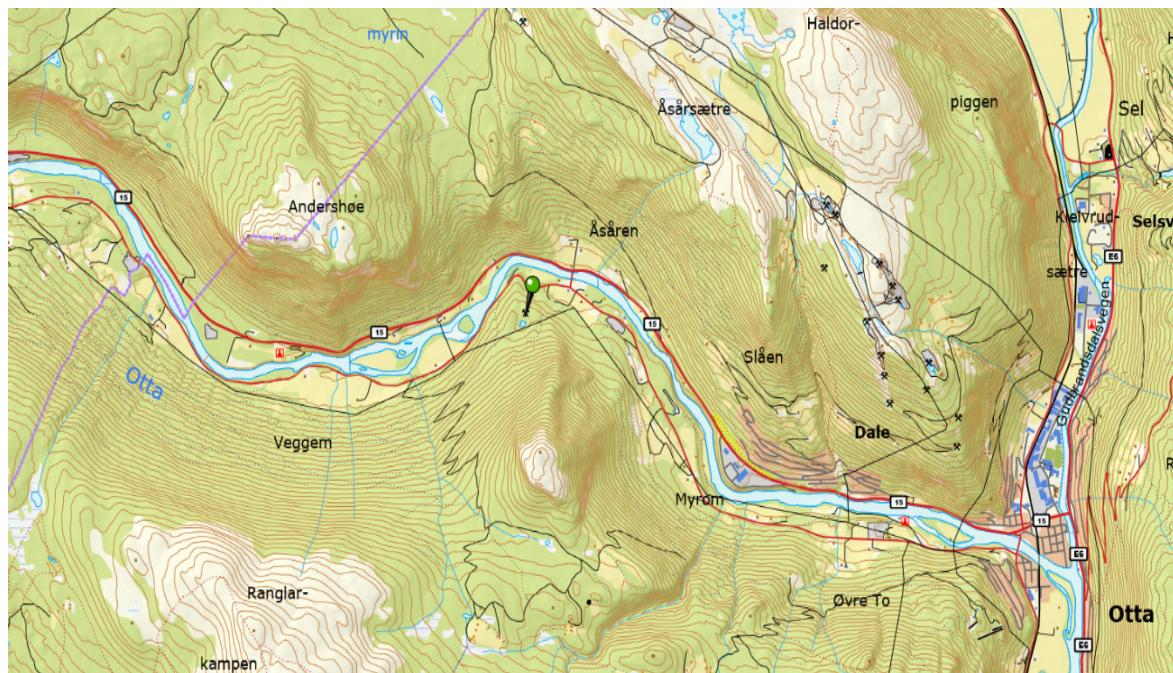
Gruveområdet er i relativt god tilstand. Lokalitetene er overgrodd og til dels overvokst med skog. Dagåpning og stoller er sikret med standard gjerder og låste stålporter. De siste sikringene ble utført av Bergvesenet i samarbeid med lokalt firma sommeren 1995.

Stollene er i meget god tilstand.

Vurdering

Åsårgruvene har i dag vernestatus som regionalt verneverdig. Gruvene inngår i et helhetlig teknisk-industrielt miljø rundt Otta og videre opp dalen mot Lalm, som har nasjonal verdi. Kulturminnene har høy regional verdi, mens miljøet som helhet vurderes av fylkeskommunen å ha nasjonal verdi.

Vi har vektet Åsårgruvene til verdi-kategori 2, men anbefaler at det blir arbeidet for å få det opp til verdi-kategori 1, og få vernet hele området. I dag er det lagt inn hensynssoner. Videre anbefalte tiltak vil være å synliggjøre og tilrettelegge for publikum.

Objekt til kart: Åsaren gruve, dagstrosse

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Kvernsteinsberget	
Eiendomsnavn:	Gårds- og bruksnr: 181/77
Ressurstype: Skifer, kvernstein	

Historikk

Det er antydnet at det kan ha vært hogget stein her så tidlig som i middelalderen. Eldre folk har fortalt at Jacob Krukhaugen fraktet ned den siste håndredskapen fra Kvernsteinsberget på slutten av 1800-tallet, og at Olaf Mosebakken dro ned restene av tømmer etter siste huset først på 1900-tallet. Det er viktig å ta vare på

dette kulturminnet for ettertida. Det er derfor forbudt å ta med stein fra området, eller å fjerne mose eller annet dekke.

Bruddet er innberettet som automatisk fredet fornminne, men vi vet lite om historien bak bruddet.

Beskrivelse

Kvernsteinsberget ligger i Sjolía, 2 km etter sti oppover fra Sjolivegen (fylkesveg 2624) fra et merket punkt ved veien ovenfor Fosshaugen. I Kvernsteinsberget er det minst 5 steinbrudd der det ble hogget ut kvernstein til maling av korn. Steinbruddet lå opprinnelig under garden Bjølstad, men eies nå av Skreden etter utskiftinga. Bruddene er drevet på en granat-muskovittskifer som hører til Heidalsgruppen.

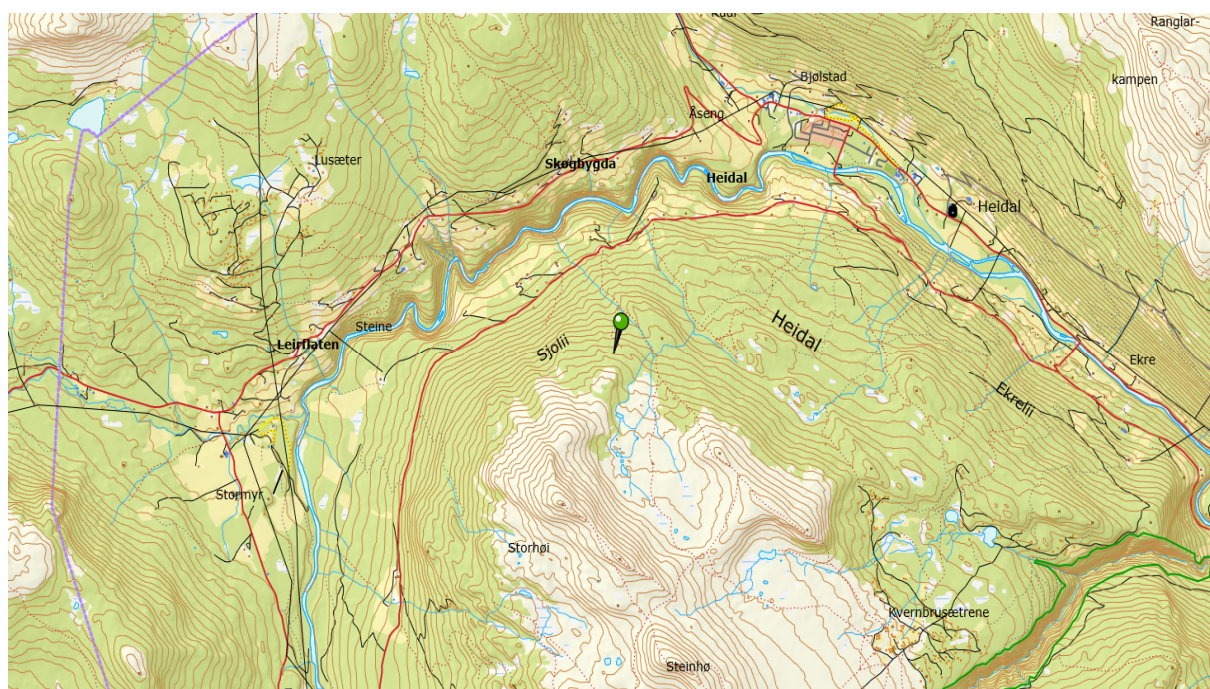
Driftssporene som er synlig i dag er for det meste fra uttak av store vasskvernsteiner. Dette tyder på 17- og 1800-tallsdrift. Store hauger av vrakstein flere steder vitner om omfattende drift. I berget er det flere påbegynte runde kvernsteiner som står fast i fjellveggen. Store tipphauger (berghalder) forteller oss om stor aktivitet i minst 5 ulike

brudd. På en slette nord for det østligste bruddet ligger tufter etter minst to bygninger. Her ser vi tydelige murer og røys etter sammenrast skorstein.

Vurdering

Etter kulturminneloven § 4 er Kvernsteinsberget automatisk fredet. Etter kulturminneloven § 3 er det forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner. Ingen må, uten at det er lovlig etter kml. § 8 - flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne.

Vi anbefaler at det blir arbeidet for å gjennomføre en arkeologisk undersøkelse av kulturminnet. Vegetasjonen rundt området bør bli ryddet, og vi anbefaler at det blir tilrettelagt for publikum med informasjon om historien til Kvernsteinsberget.

Objekt til kart: Kvernsteinsbrudd, Sjolli, brudd

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Kvernsteinsbrudd i Veggumskampen	
Eiendomsnavn: Myrum	Gårds- og bruksnr: 213/4
Ressurstype: Skifer, kvernstein	

Historikk

Forekomsten er nevnt i en tvistesak med Tolstad i 1685 der Pål Tolstad ber stattholderen om et forbud mot å hogge kvernsteiner innenfor en cirkumferens på to mil til Tolstadkvernberget for å unngå konkurranse.

Beskrivelse

Kvernsteinsbruddet ligger i det bratte stupet ut mot Gravådalen SØ for Kvernbergmoen. Adkomst fra bilveg til Søre Myrumsætre over et nydyrkningsfelt til Rustmo (215/4). På vegen mot Kvernbergmoen ligger restene etter en hyttetuft. I følge kjentmann Veggum var dette "Kvennhytta" eller en smie bygd i forbindelse med kvernsteinsproduksjonen her. Videre forbi grensesteinen og ut på kanten av stupet ned mot dalen. Her finnes rester etter en gammel veg, delvis tømret og muret opp mot det bratte fjellet. Deler av veien er rast ut og ned i det dype elvegjelet. Ved å ta seg ned til vegen og følge denne vestover ser en spor etter uttak av bergflak. Lokalteten ligger så "trangt" til at det er vanskelig å få noen oversikt over driften. Det er heller ikke mulig å fotografere forekomsten.

En mulig driftsmåte kan ha vært å løsne bergflak som er blitt seilt ned i elvedalen for å bearbeides der. Dette er en teknikk som er kjent fra Selbu etter middelalderen, også antatt brukt bl.a. ved Sjolibruddet i Heidal. (NGU; Tor Grenne).

Vurdering

Kvernsteinsbruddet i Veggumskampen er vekta til verdi-kategori 3, da den har stor lokal verdi. Vi anbefaler at det blir arbeidet for å få den opp til verne-kategori 2. Kulturminnet har stor kunnskaps- og opplevelsesverdi, og vi anbefaler at det blir gjort

videre undersøkelser av området. Siden kvernsteinsbruddet er lite tilgjengelig anbefaler vi at det blir gjort droneopptak så vi får et mer oversiktlig bilde av området.

Objekt til kart: Veggumskampen, kvernsteinsberg

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Kalkovn, Kolodokka	
Eiendomsnavn: Sel og Nordre Kolloen Statsalmenning	Gårds- og bruksnr: 329/1
Ressurstype: Karbonmineraler, kalk	

Historikk

Lokale forekomster av kalkstein (marmor, dolomittkalk) ble utnyttet for å brenne kalk til muring. Kalksteinen ble brent i “primitive” ovner eller miler ved å legge den lagvis med ved. Kalkmelet ble videre lesket i vann før det kunne brukes som murkalk. Vi vet lokalt fra vår egen region at slike ovner/miler var i

bruk på 1800-tallet og fremover. Det er også fortalt at kalk ble brukt under garving av skinn og til bleking av lin.

Kalkovnen(e) i Kolodokka skal etter muntlig tradisjon ha vært i drift under byggingen av Sel Hjelpedefensel i 1865. All murkalk til bygget skal ha vært produsert her.

Beskrivelse

I Kolodokka, ca. 4,2 km fra E6 oppover Holsetervegen, ligger rester etter et gammelt kalkbrenningsanlegg fra 1800-tallet.

Kolodokka er preget av et større drag med dolomittkalk. Flere steder langs veien til Holsætrene er kalken blottet i veiskjæringer. I området finner man flere kalkforekomster.

Kort avstand fra seterveien til Holsætrene ligger rester etter et ovnsanlegg for brenning av kalk. Her finner vi blant annet murrester etter en ovn/mile. I det SV hjørne er det godt bevarte murer og i motsatt side av ovnen er det en ca. 150 cm høy voll. Den indre muren mot bakken er 80 centimeter høy. Fra hjørnet, som er murt mot terrenget, går en 170 centimeter lang mur framover mot den naturlige åpningen (utslaget) av ovnen. Ved oppmåling antydes lengden mot NV til 350 centimeter.

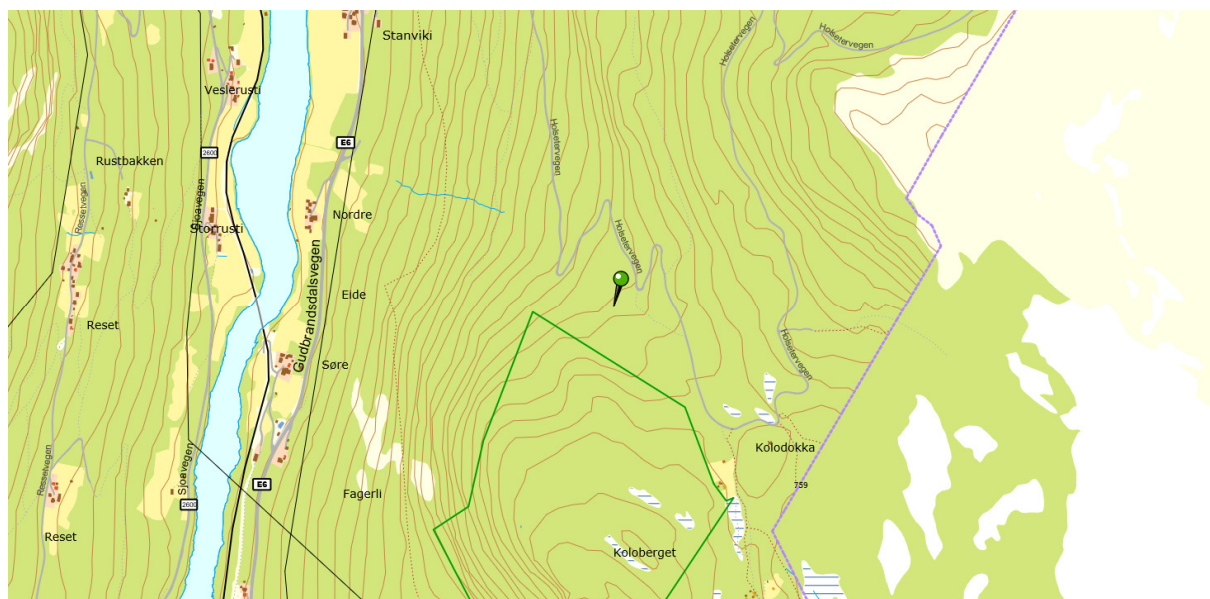
Rundt ovnen/milen ligger store mengder kalkstein i mindre og større stykker. I ovnen finner vi også delvis brent stein og kullrester. Ved prøvegraving ble det påvist større mengder brent kalk i vollen inntil ovnen.

På det gamle kalkbrenningsanlegget ligger det en hustuft tett inntil restene etter ovnsanlegg for brenning av kalk. Avstanden fra indre hjørnet av ovnsmuren til nærmeste hjørnet av hytta er 535 centimeter. Dette er trolig tuft etter en «vokterhytte» i forbindelse med brenning av kalk. Hytta har vært oppført i laftet tømmer med dør mot NØ. Dørstolpe gjenfunnet under mose. Ildsted muret i lokal kalkstein. Trekull og aske finnes i fundamentet av ildstedet.

Vurdering

Kalkovnen i Kolodokka har stor lokal verdi da det skal ha vært i drift under byggingen av Sell Distriktsfengsel i 1865. Kulturminnet har høy kunnskaps- og opplevelsesverdi da det er en kilde til vår historie og er med på å gi kommunen og lokalsamfunnet særpreg.

Vi anbefaler at det blir tilrettelagt for publikum ved å sette opp informasjon om historien til Kolodokka, herunder Sell Distriktsfengsel og teglverket.

Objekt til kart: Kolodokka, ovnsruin

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Kalkovn, Tholia	
Eiendomsnavn: Tho, Nedre	Gårds- og bruksnr: 211/1
Ressurstype: Kalk, karbonmineraler	

Historikk

Vegen fra Pillargurivegen og opp til kalkovnene er benevnt både som Limmjølvegen og Linnmjølvegen. Limmjøl er lokalt flere steder for murkalk og er en sannsynlig benevnelse. Linnmjølvegen er blitt hevdet blant noen eldre å være en benevnelse på grunn av at kalken også skulle være brukt til bleking av lin. Dette er dog ikke verifisert.

Det er noe usikker datering på kulturminnet, men er anslått til å være fra rundt 1850.

Beskrivelse

Fra setervegen/Pillargurivegen til Thosetrene/Pillarguri tar det av en gammel kjerrevege oppover lia mot Thokampen. På 775 m.o.h. ved en bekk ligger tydelige rester etter en eller to ovner/miler etter kalkbrenning. I området ligger større og mindre blokker med en grovkrystallisk kalkstein (marmor) som har vært råstoffet for kalkbrenningen. Slike marmorforekomster finner vi sporadisk som linser i Sel glimmerskifer som brytes i stort omfang inne på Selsjordkampen. Steinen kan ha blitt tatt ut i nærheten, selv om det ikke er påvist noe brudd. Den mest tydelige ovnen har en utstrekning på ca. 3 x 9 meter. Fra utslaget av ovnen til bekken i sør er det ca. 7 meter.

Ovnsrestene er tydelige, men er preget av overgroing og erosjon. Det også vært stor slitasje på kulturminnet da det ligger midt i stien opp mot den mye besøkte Thokampen. Kulturminnet bles tilrettelagt med en informasjonstavle på 1990-tallet.

Vurdering

Kalkovnen i Tholia er vekta til verdi-kategori 3, da den har stor lokal verdi i kommunen. Kulturminnet er viktig å bevare fordi det er med på å gi kunnskapsverdi i form av at vi lærer om driftsformer og teknikker om kalkbrenning.

Vi anbefaler at det blir gjort tiltak med å rydde vegetasjon. I 1990 ble det satt opp en informasjonstavle om kulturminnet. Denne informasjonen bør gjennomgås og oppdateres.

Objekt til kart: Kalkovn, Tholia

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Kleivrudåsen	
Eiendomsnavn: *	Gårds- og bruksnr:
Ressurstype: Skifer, fyllittskifer	

* Flere grunneiere

Historikk

Uttak av skifer i Kleivlia og Kleivrudåsen har hatt et svært stort omfang, og har foregått over en lang tidseopke. Skifer ble tidlig brukt til ulike formål: bl.a. dekke for jordbenker under hus, båskskiler i fjøs og tekke på kalde hus. Etter at jernbanen ble ført frem til Otta i

1896 ble det en utstrakt industriell drift i området med flere selskaper som operatører. Det er fremdeles grunneiere som har hånd om bruksrettigheter, men det eneste bruddet som er i industriell drift per dags dato, er Høgsæterbruddet på toppen av Råsdalsfjellet. Dette er et stort brudd drevet siden 1971 på en spesiell grovkrystallisk "Ottaskifer"; store hornblendekrystaller mot en lys glimmermasse gir polerte plater et vakkert utseende.

Beskrivelse

Området Kleivlia og Kleivrudåsen har store forekomster av drivverdig skifer. Forekomsten utgjør et smalt belte, til sammen 4 km langt, orientert NV-S. Kløven er steil. Forekomststrekken er en fortsettelse av de rike forekomstene på Seljordkampen (Pillarguri) sør for Ottadalen. Området er stort og har en mengde større og mindre skiferbrudd. I tidligere driftsperioder ble skiferen kløvd og klippet ved bruddene og det er registrert flere hvilebrakker av uviss alder og flere klyve- og klippebrakker.

Vurdering

Dette er store områder med en rekke skiferbrudd som fremdeles er i produksjon. Hele området er svært verdifullt kulturhistorisk i forhold til den rike skifertradisjonen i bygda. Det er en rekke brudd som kan fortelle ulike driftsmåter og tradisjon.

Som framtidige tiltak vil det være viktig, sammen med fylkeskommunen, å følge med i framtidige utvidelser av driften. For å hindre at gamle, verdifulle driftsspor ødelegges, kan et tiltak være å få kartlagt og sikre eldre brudd og driftsspor.

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Spranget	
Eiendomsnavn: Sel Nordre Kolloen Statsalmenning	Gårds-og br.nr: 329/1
Ressurstype: Skifer	

Historikk

Det fortelles av John Leiren at skiferen var av lys og fin farge, men hadde svekket styrke på grunn av erosjon. Skiferen fortsatte eroderingen og hadde tendens til oppspalting.

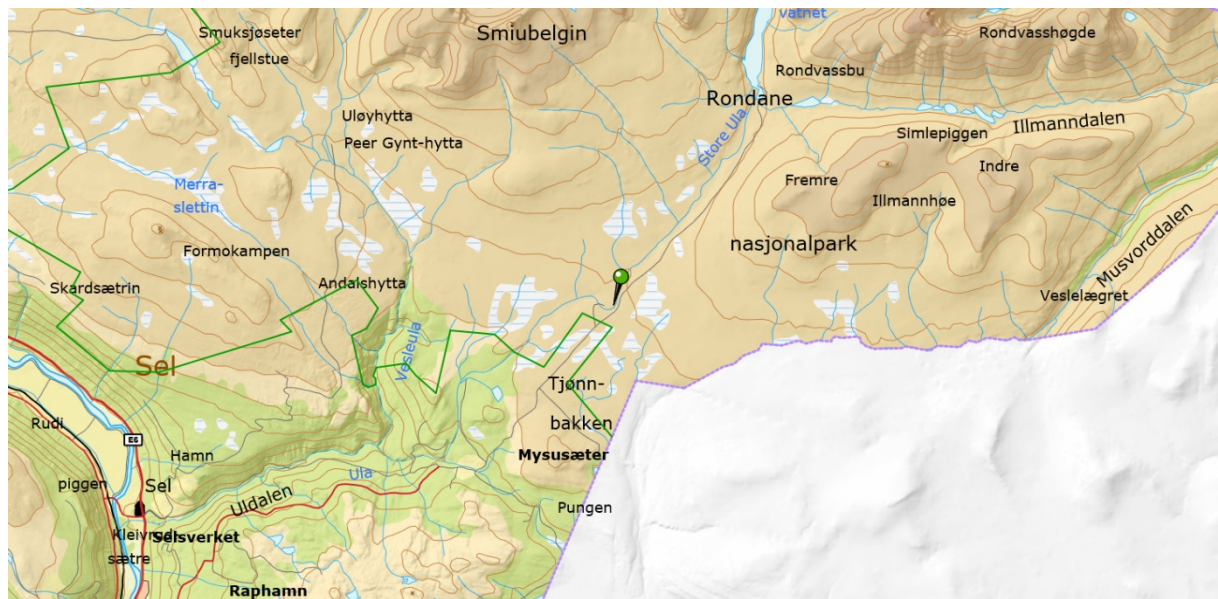
Beskrivelse

Steinbruddet ligger i flatt terreng ut mot parallelløp til store Ula elv ca. 650 meter innenfor grensen til Rondane Nasjonalpark ved Spranget. Bruddet strekker seg helt ut i elva og bruddstein ligger i elveleiet. Det er opparbeidet bilveg med bru fram til steinbruddet. Bruddet er relativt overfladisk med mye små skrotstein. I terrenget er det synlige, gamle tipphauger. Ifølge NGU ligger det glimmerskifer under kvartsittskiferen.

Vurdering

Spranget er en del av Rondane nasjonalpark, som innebærer at kulturminnet får ligge i fred siden det er en del av et verneområde. Området har stor opplevelses- og kunnskapsverdi om uttak av skifer og er geologisk interessant.

Vi anbefaler å sette opp en informasjonstavle på Spranget parkering om historien til kulturminnet.

Objekt til kart: Spranget, Rondane; kvartsittbrudd

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Selsjordkampen, Pillarguri	
Eiendomsnavn: *	Gårds- og bruksnr:
Ressurstype: Skifer, fyllitskifer	

* Flere grunneiere

Historikk

Skiferbruddene på Selsjordkampen har vært utnyttet mer eller mindre industrielt fra tidlig 1800-tall. Det ble tatt ut skifer til kledning av Dovre kirke i 1830. Det første skiferselskapet kom i drift i 1875 da tre menn kjøpte opp skiferrettighetene fra ni gardar i Sel.

Trolig har det vært uttak av skifer fra forekomstene både på 16- og 1700- tallet.

Beskrivelse

Skiferforekomstene på Selsjordkampen (Pillarguritoppen) ligger på vestsiden av Gudbrandsdalsføret rett opp for Otta. Forekomstområdet er stort og består av store leier med omdannet fyllitskifer som har fått det geologiske navnet Sel glimmerskifer. Skiferen er av svært høy kvalitet og varierer i farge fra grå-blå til rustrød. Forekomstområdet fortsetter på andre siden av Ottadalføret på Kleivrudåsen.

Skiferbruddet er i dag Norges største, og er det viktigste uttaksområdet for Ottaskifer/Sel glimmerskifer. Området inneholder et stort antall store og mindre skiferbrudd. Her er det både nedlagte skiferbrudd av eldre dato sammen med store aktive dagbrudd drevet med moderne teknologi.

Vurdering

Dette er store områder med en rekke skiferbrudd som fremdeles er i produksjon. Hele området er svært verdifullt kulturhistorisk i forhold til den rike skifertradisjonen i bygda. Det er en rekke brudd som kan fortelle ulike driftsmåter og tradisjon.

Som tiltak vil det være viktig, sammen med fylkeskommunen, å følge med i framtidige utvidelser av driften. For å hindre at gamle, verdifulle driftsspor ødelegges, kan et tiltak være å få kartlagt og sikre eldre brudd og driftsspor.

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 2
Navn på kulturminne: Skardet	
Eiendomsnavn: Selsjord	Gårds- og bruksnr: 203/1
Ressurstype: Skifer, fyllitskifer	

Beskrivelse

Forekomsten Skardet ligger sør for Ottabragdssetra ved Thokampen. Det nørdeste bruddet ligger ca. 200 meter fra setra og to store bruddområder ligger omtrent 300 meter fra hverandre i retning NØ-SV og måler ca. 580 meter i denne utstrekningen. Det har trolig foregått uttak fra forekomsten i perioder langt tilbake i tid. Det antas drift fra midten av 1800-tallet. «Skardsteinen» er kjent for å være av svært god kvalitet. Det sør-vestlige bruddet er ikke i drift, men det nord-østre er i full drift.

Skiferbruddet «Skardet 1» er av eldre dato. Skiferbruddet er sett på som historisk interessant og ble på 1990-tallet utvalgt som objekt langs en tursti som går gjennom området. Stedet er brukt som rasteplass, og det er satt opp informasjonstavle. Bruddet er foreslått som hensynssone/verdisone i kommuneplanen.

Noen få meter, rett nord for skiferbruddet «Skardet 1» ligger et lite skiferbrudd.

Dette er trolig et svært gammelt brudd

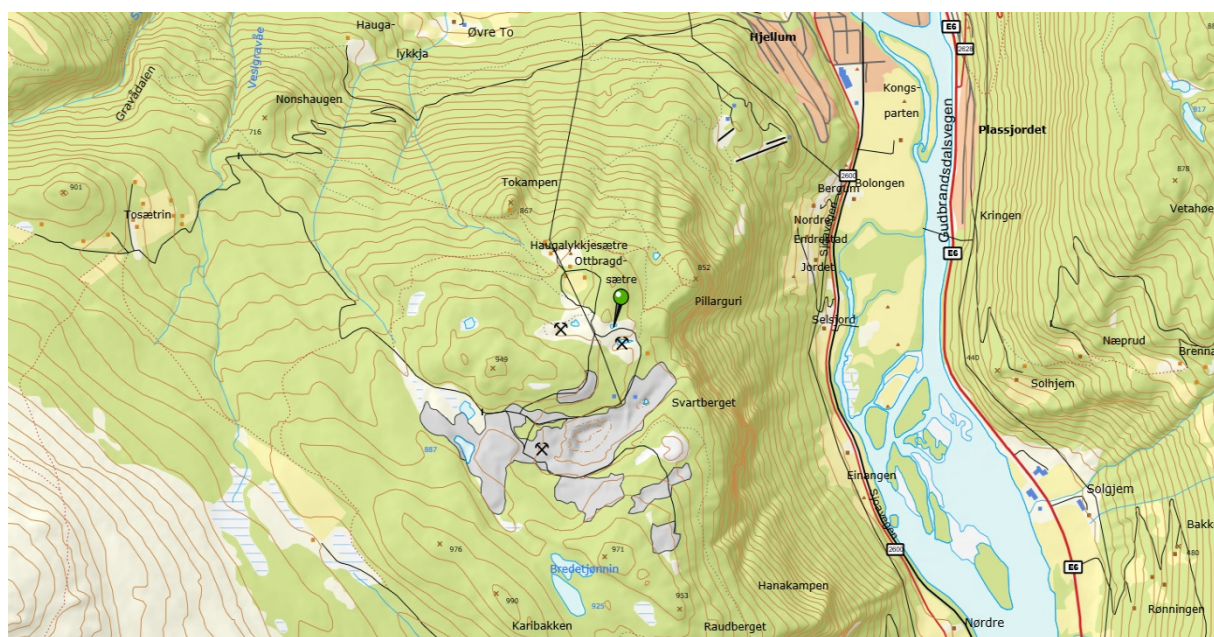

som er drevet med håndverktøy og litt kruttsprenging. Bruddet har mange fine driftsspor etter pigghakke og bormerker etter kruttsprenging. Lokaliteten er derfor svært verdifull i kulturhistorisk sammenheng, da mange av de eldste bruddene i Pillarguri-området er ødelagt av nyere drift.

Vurdering

Skardet er en viktig del av historien til Sel, og har derfor verdi-kategori 2. Skiferbruddet ligger utenfor det industrielle området som driftes i dag.

Anbefalte tiltak vil være å legge til rette skiferbruddet for publikum og formidle historien i området. Vi anbefaler at området blir tilrettelagt som en kultursti.

Objekt til kart: Pillarguri, Skardet

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 2
Navn på kulturminne: Klebermyra	
Eiendomsnavn: Ottbragden, Nedre	Gårds- og bruksnr: 209/1
Ressurstype: Blokkstein, kleberstein	

Beskrivelse

Forekomsten ligger på en forekomstrekke av kleberstein i Tholia der vi finner en rekke lokaliteter med driftsspor av ulik alder. Ut fra dagens driftsspor kan det tyde på at tidlig blokkhogst fra omkring 1700-tallet, men kan også ha vært drevet senere.

Klebermyra ligger i et myrområde ved turstien mellom anleggsvegen til skiferbruddene på Pillargurikampen og Thokampen. Lokalitetene består av flere små brudd som ligger i

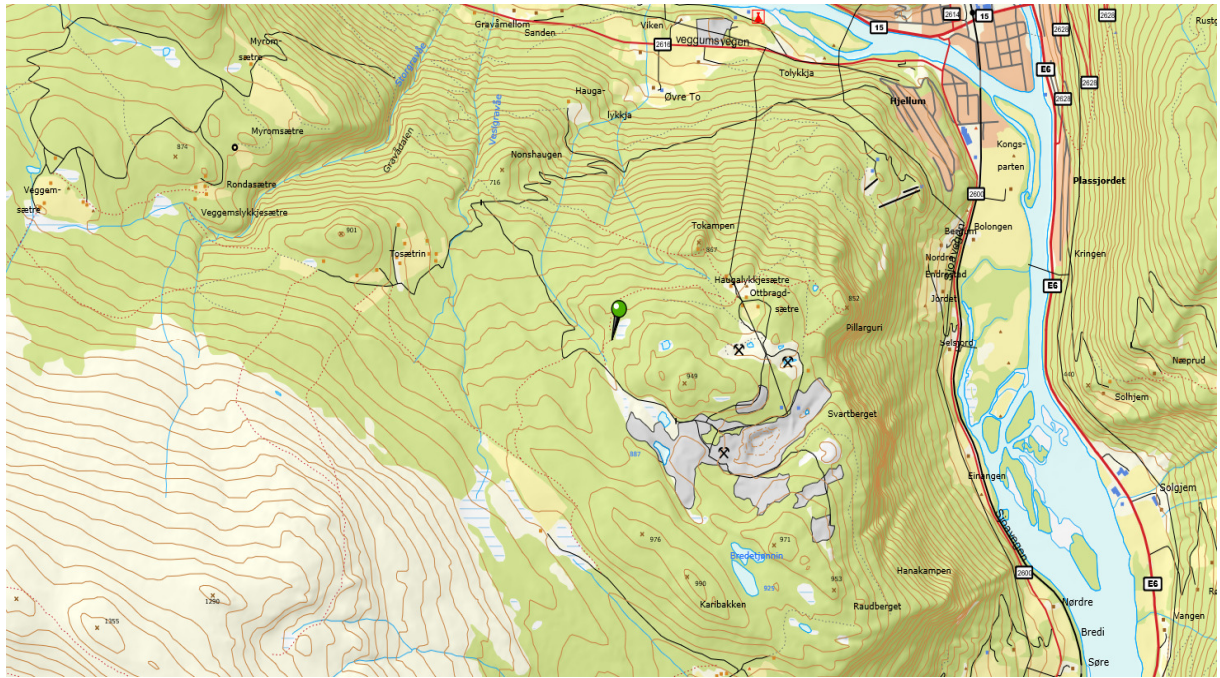

myrkanten og er derfor vannfylte. Driftssporene tyder på blokkuttak og bruddveggene har spor etter kleberhakker og tverrøkser. Noen av driftssporene er dype, omtrent en meter lange “tveiter”.

Vurdering

Klebermyra ligger på klebersteinsdraget som vi følger helt fra Bredetjønne til Slettberget ved Veslgravåa, en strekning på ca. 2,5 km målt i luftlinje. Klerbermyra kan være en forekomst med svært gamle brudd, og sett sammen med de andre forekomstene på denne rekken er den av stor kulturhistorisk verdi både lokalt og regionalt. To av bruddene på draget er automatisk fredet og et tiltak kan være å arbeide for et helhetlig vern av forekomstene.

Vi anbefaler å knyte Veslebekkranden sammen med Klebermyra med en ny kultursti.

Objekt til kart: klebermyra, tveiter

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Slettberget	
Eiendomsnavn: Hølmo To Nygard	Gårds- og bruksnr: 211-6 212-1
Ressurstype: Blokkstein, kleberstein	

Historikk

De gamle "kulpebruddene" er datert til å være førreformatoriske, og ble innmeldt som automatisk fredet på 1970-tallet. Bruddene fra nytid er trolig fra ca. 1920 og framover 1930-tallet. Det skal også vært tatt ut blokk så sent som på 1970-tallet.

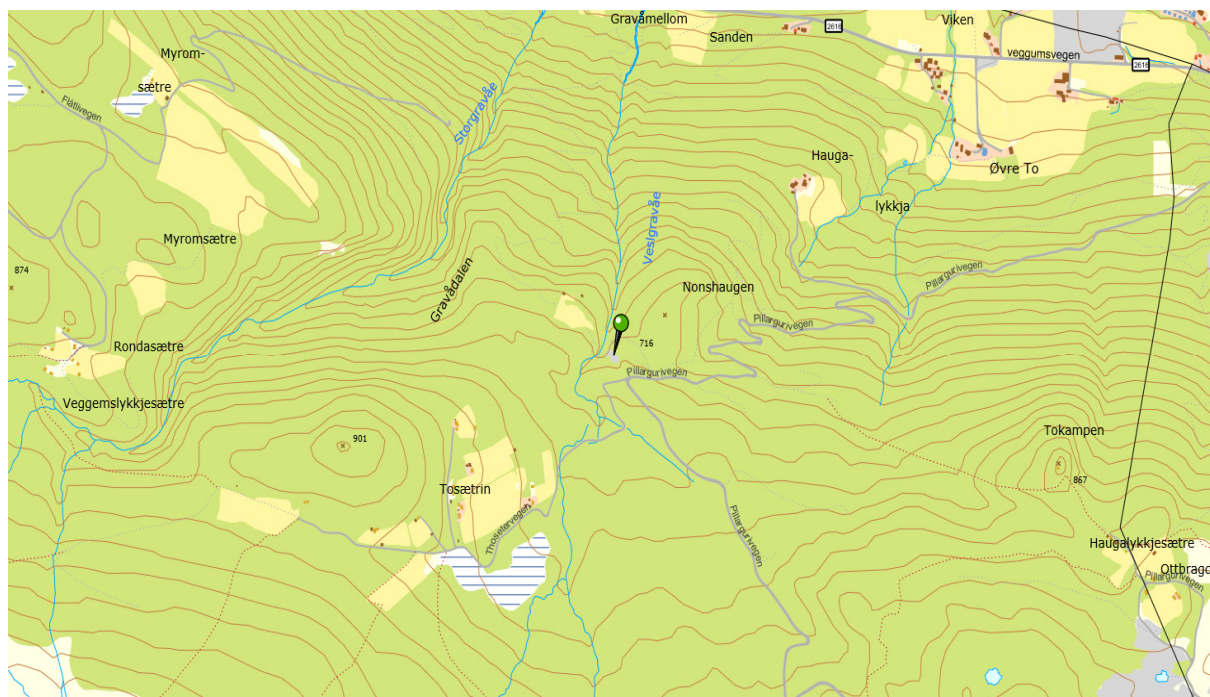
Beskrivelse

Klebersteinsbruddet Slettberget ligger rett på utsiden av vegen ved vegbommen til Thosetrene. Veien til Pillarguri svinger krappt SSØ. En sti fører ned til bruddområdet og går trolig over gamle forhistoriske brudd da kleber-avfall kan ses i stien. Terrenget er bratt ned mot Veslgravåe tett ved mot vest. Trolig er de gamle bruddene blitt berørt av vegbyggingen tidligere. Området framstår i dag av en rekke forhistoriske "kulpebrudd" sør og sør-øst for et stort blokksteinsbrudd av nyere dato (1920-30). De forhistoriske bruddene er sterkt tilgrodd og overvokst av skog, mens det nyere blokksteinsbruddet er tydelig i terrenget ned mot en veg i nedkant av området. Her er en stor slette hvor det har vært produksjon (saging) av blokkemner. Rester etter en kran finnes på denne sletten.

Blokksteinsbruddet er vannfylt, farlig og vanskelig tilgjengelig.

Vurdering

Slettberget har stor kunnskapsverdi og opplevelsesverdi. Vi anbefaler at det blir ryddet vegetasjon i området, restaurere kranen som står igjen fra tidligere produksjon og tilrettelegge for publikum med informasjonstavle om kulturminnet.

Objekt til kart: Gravå «Slettberget» klebersteinsbrudd

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Veslebekkranden	
Eiendomsnavn: To Nedre	Gårds- og bruksnr: 211/1
Ressurstype: Blokkstein, kleberstein	

Historikk

Denne forekomsten har trolig vært kjent svært langt tilbake i tid, og er antatt å være førreformatorisk. Forekomsten ble innrapportert som automatisk fredet i 1970.

Det er drevet uttak av blokk i nyere tid, og det stod på 1950-60-tallet rester av et større saghus i området. Blokk fra tipphauger er hentet ut så sent som på 1980-tallet.

Beskrivelse

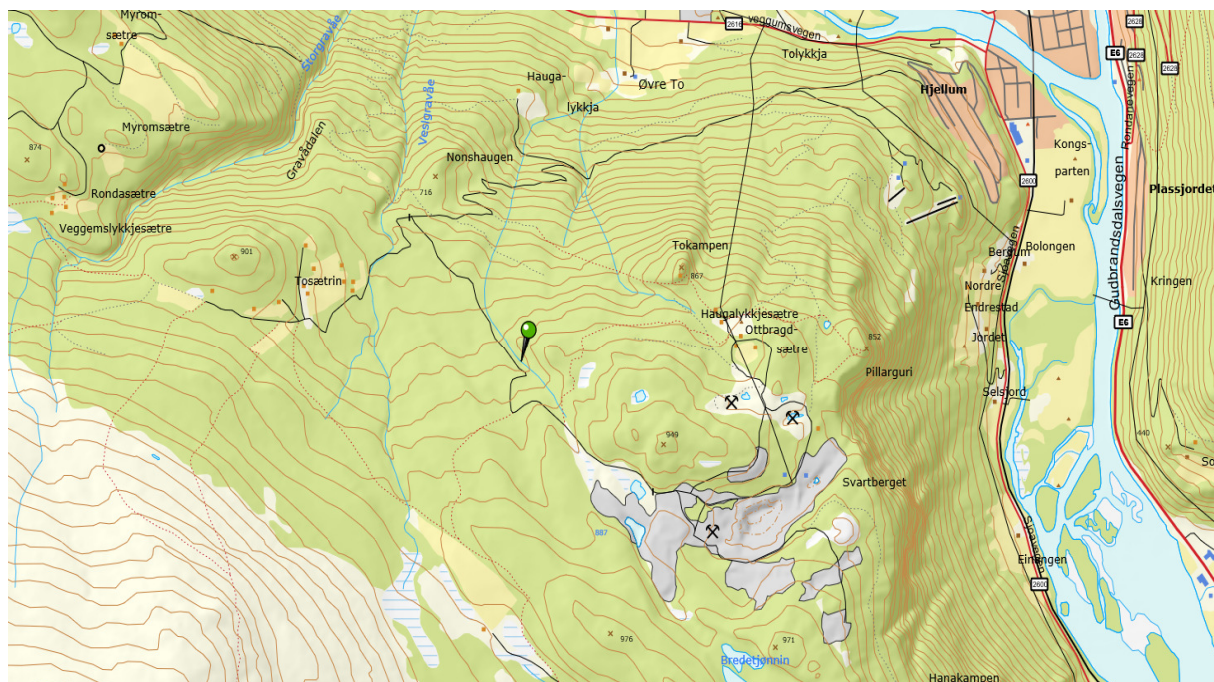
Forekomsten ligger tett ved og langs anleggsvegen inn til skiferbruddene inne på Selsjordkampen. Området strekker seg SØ-NV over vel 100 meters lengde. Den SØ ende av bruddet er den "nyeste" delen av bruddet og det har vært tatt ut et stort kvantum med blokk. Bruddet er delvis vannfylt og har vært brukt til dumping av søppel. Bruddveggene bærer spor etter ulike driftsspor som pigghakke, tverrøks og har også spor etter boring. Flere steder står fine profiler med "tveiter". Videre mot NV er flere mindre brudd av eldre dato. Bruddene ligger i tett skog og er omkranset av overgrodde tipphauger. Området har tipphauger med saget blokkavfall som peker på saghus eventuelt handsaging. Klebersteinen er talkrik og mørk grønn-grå av farge.

SØ del av bruddet er vannfylt, ellers er store deler av det eldste området sterkt overgrodd og gjengrodd av skog. Det er funnet flere kulpebrudd i den SØ del av bruddet. Det er også et mindre klebersteinsbrudd mellom Veslebekkranden og Klebermyra.

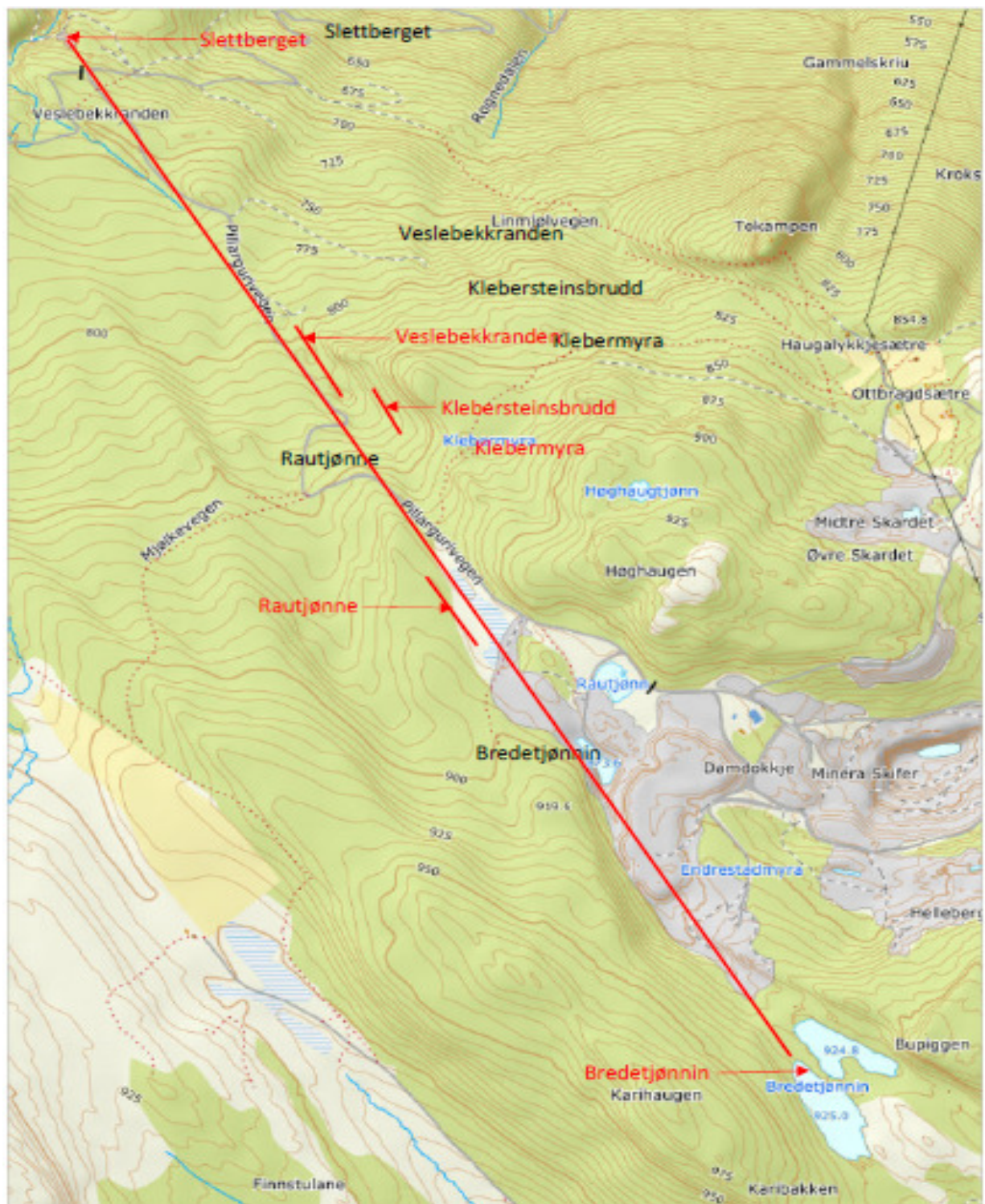
Vurdering

Vi anbefaler at det blir rydda vegetasjon rundt bruddene i Veslebekkranden.

Kulturminnet har stor kunnskapsverdi om klebersteinsuttak siden førreformatorisk tid. Vi anbefaler også at det blir tilrettelagt med informasjon og kart over bruddene.

Objekt til kart: Veslebekkranden, brudd I

Objekt til kart: Oversiktskart over klebersteinsdrag; Slettberget – Klebermyra – Bredetjønnin

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Veggumskampen, klebersteinsbrudd	
Eiendomsnavn: Rustmo	Gårds- og bruksnr: 215/4
Ressurstype: Blokkstein, kleberstein	

Beskrivelse

Bruddområdet ligger i tett granskog SØ for Veggumskampen. Det går stier på kryss og tvers. Lokaliteten er vanskelig å finne, men med kjentmann går det greit. I stigningen nordover mot toppen av Veggumskampen kommer en først til større tipphauger (berghalder) med mye gryteskår. Flere gryterester ligger lett synlig oppe på de overgrodde tipphaugene. Lengre opp kommer en til en steil fjellvegg med mange driftspor etter uttak av blokk. Området for uttak av blokk er 50-60 meter langt og har retning ØV. Bruddveggen har innskåret en rekke årstall og initialer.

Det er ingen synlig sti fram til området.

I den nederste del av bruddområdet er det gamle tipphauger som inneholder gryterester. Disse er av middelaldertype.

Vurdering

Klebersteinsbruddet i Veggumskampen ble meldt inn som automatisk fredet den 23.03.2015, og vi har derfor vektet den til verdi-kategori 1.

Forekomsten har både spor etter førreformatorisk gryteproduksjon og uttak av blokker, trolig til peisproduksjon. Et tiltak vil være å tilrettelegge med adkomst og informasjon. Da lokaliteten er fredet må all tilrettelegging og skjøtsel foregå i

samarbeid med vernemyndighetene. Vernestatus må gå tydelig fram på informasjonen på lokaliteten.

Objekt til kart: Veggumskampen tipp med gryterester

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Vangstjønnehaugen	
Grunneier: Sel og Nordre Kolloen Statsalmenning	Gårds- og bruksnr: 329/1
Ressurstype: Kleberstein, blokkstein	

Historikk

Etter opplysninger fra kjentmenn Mathias og Ola Vangen ble kleberfabrikken på Sjøa startet av Kristian Vangen (Randen) og senere drevet av sønnen Olav og Einar Skog. Det var drift første halvdel av 1900-tallet, hvor de tok stein fra bruddene. Det er noe usikkert hvor lenge det var drift.

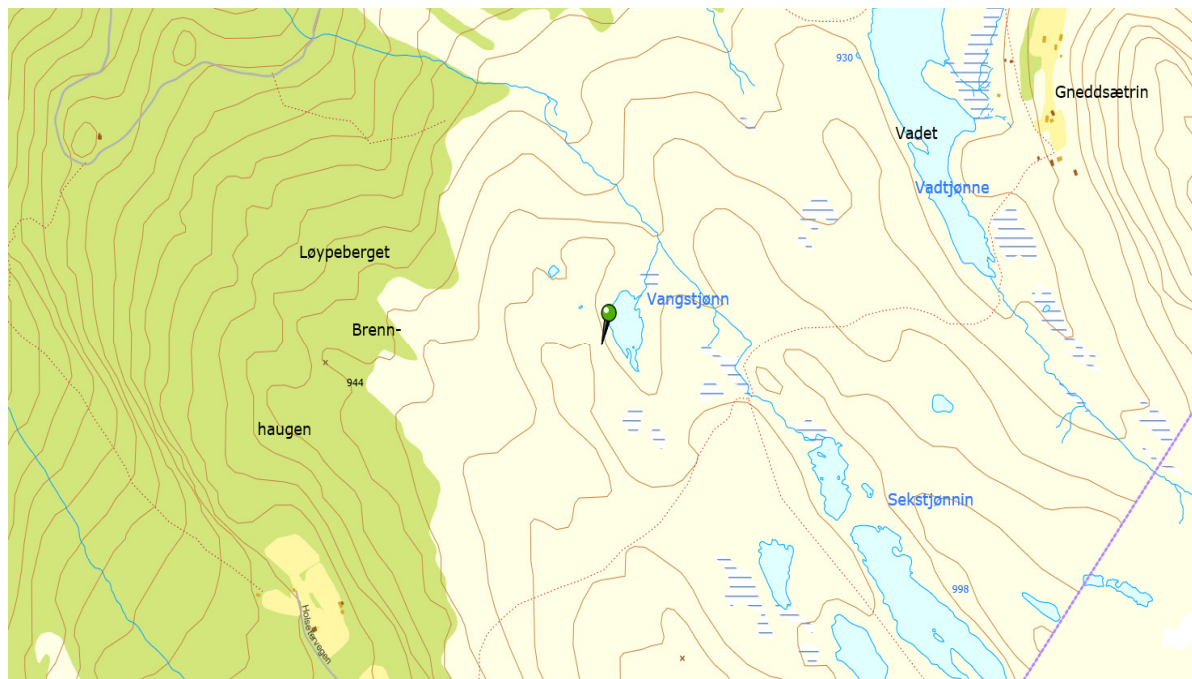
Beskrivelse

I området ved Vangstjønnehaugen ligger flere klebersteinsbrudd. Forekomstene ligger på en rekke vest for Vangstjønne og nord for Vangstjønnehaugen. Klebersteinen er talkrik og flere steder skifrig.

Hovedbruddet er i ras, men ellers er bruddene tydelige i terrenget, dog noe overgrodd.

Vurdering

Det er allerede utført en del tilrettelegging og informasjon, men vi anbefaler å rydde vegetasjon rundt området og sette opp informasjonsskilt om kulturminnet.

Objekt til kart: Vangstjønnehaugen, brudd III

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 3
Navn på kulturminne: Veslesæterberget	
Eiendomsnavn: Lillesæter	Gårds- og bruksnr: 187/8
Ressurstype: Blokkstein, kleberstein	

Historikk

Det skal ha vært uttak av blokkstein fra 1933-38. Arbeidet skal ha vært til dels sysselsetting grunnet stor arbeidsledighet. Dokumentasjon viser at det har vært hogget blokk og saget på den store tippen. Det har sannsynligvis vært utnytta stein i lengre tider, og forekomster skal ha vært tidligere kjent.

Beskrivelse

Veslesæterberget ligger i Heidals østside under garden Lillesæter. Bruddene ligger oppe i lia ca. 200 meter rett øst for garden. Bruddene er av betydelig størrelse og har steile bruddvegger med rikelig med spor etter blokkhogst med pigghakke og annet håndredskap. I en av de høye bruddveggene går en "sleppsone" med en ca. 10 centimeter bred gang av hvit langfibret asbest. Den store tippflaten har tydelig vært brukt som arbeidsplass til saging av blokkstein.

Hele området er "oversådd" av sagavfall. Bruddområdet består av flere brudd på et strøk som går nord-vest i en strekning på ca. 120 meter. Hovedbruddet er noe vannfylt da det også har vært drevet ned under bakkenivå.

Vurdering

Veslesæterberget har stor opplevelses- og kunnskapsverdi. Området er med på å gi den enkelte tilhørighet da arbeidet på 1930-tallet skal ha vært med å gi lokale en arbeidsplass. Kulturminnet er en kilde til vår historie, og har stor lokal verdi.

Anbefalte tiltak er å rydde vegetasjon, og gjøre kulturminnet mer tilgjengelig for publikum ved å sette opp informasjonstavle.

Objekt til kart: Veslesæterberget, nordre brudd

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 2
Navn på kulturminne: Serpentina-konglomerat	
Eiendomsnavn: Tolstad (Vågå)	Gårds- og bruksnr: 1/1
Ressurstype: Ottakonglomerat	

Historikk

I 1925 fant Iver Haugen en «merkelig» stein som viste seg å være et serpentin konglomerat med to fossile sneglehuskjerner. Dette skjedde trolig under leting etter klebersteinsganger i den bratte lia under den store klebersteins-forekomsten Åsårberget.

Noen hundre meter øst for fossilforekomsten ligger det to

prøveuttak av kleberstein. Senere fant Haugen flere fossiler av ulike maritime dyr. Da funnet ble kjent, vakte det stor oppmerksomhet i fagkretser og den svenske statsgeologen Herman Hedström uttalte: «oppsiktsvekkende funn som synes å dra med seg store konsekvenser».

Via Haugens arbeidsgiver, Olav Aasaaren, kom prøvene til konservator P.A. Øyen som kom til Åsarløe sommeren etter i 1926. Han kom også tilbake på feltarbeid i 1927, -29, -30 og 1931. Haugen fant de første fossilene i fast fjell sommeren 1928. I et par somrer sto to av Haugens sønner og tok ut prøver med fossiler og avtrykk (pers. meddelt). Nå ble flere kasser sendt til Hedström som forsket på prøvene. Resultat og avhandling ble framlagt av P. A. Øyen 12. september 1930.

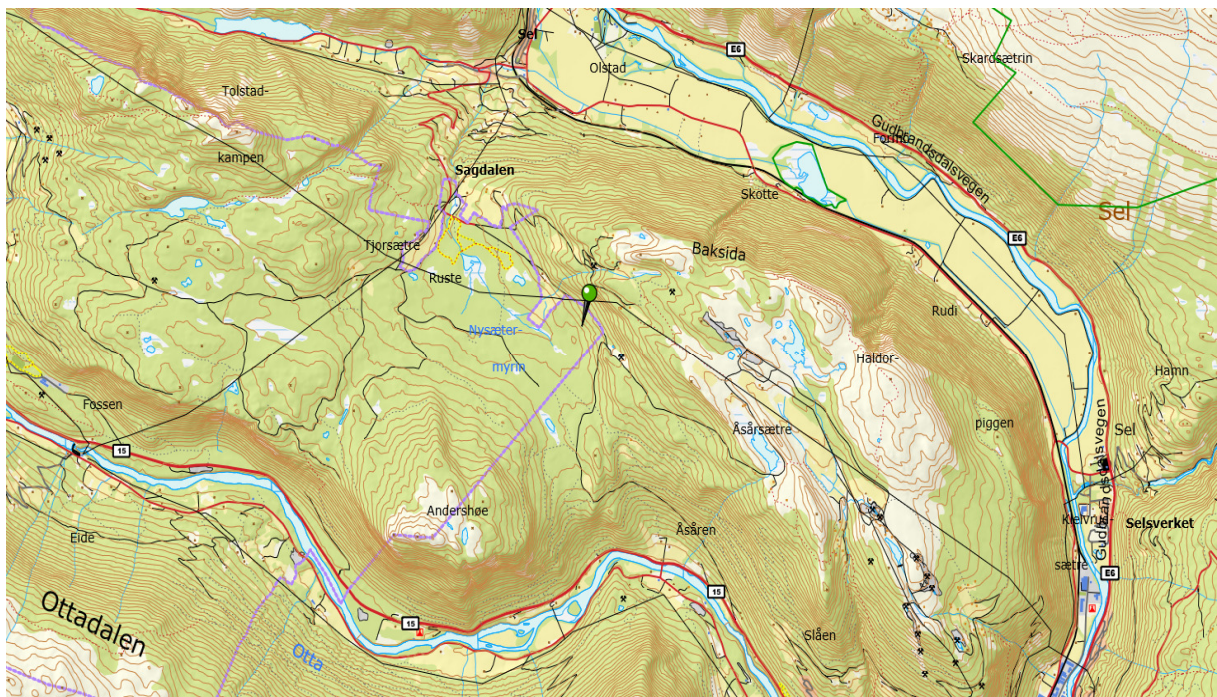
Senere er det forsket og skrevet fyldige avhandlinger om fossilene fra Åsarløe bl.a. av professor David Bruton, UIO (Geologisk museum).

Beskrivelse

I den bratte lia under den store klebersteinsforekomsten Åsårberget ligger noen lave skrenter. Bergarten her er et serpentinekonglomerat av ordovicisk alder (Otta konglomerat). Lokaltiteten har vært lite kjent i tillegg til at den er lite synlig i skogsterrenget. Selve forekomsten er en ca. 8 meter lang skjæring inn i skrenten med overgrodde tipphauger. Det er trolig ikke vært tatt ut stein av betydning her siden 1930-årene, bare små partier for forskning.

Vurdering

Serpentinkonglomeratet er et kulturminne med stor historisk verdi, både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Det har stor kunnskaps- og opplevelsesverdi. Vi anbefaler å arbeide mot en eventuell verning i samarbeid med grunneier, Vågå kommune og vernemyndighetene.

Objekt til kart: Åsårleie; serpentinkonglomerat m. fossiler

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Åsårberget	
Eiendomsnavn: Øvre Åsåren	Gårds- og bruksnr: 216/1
Ressurstype: Kleberstein, blokkstein	

Historikk

De eldste driftssporene vi kjenner til er fra jernalder/vikingtid da det foregikk en utstrakt gryteproduksjon i Åsårberget. På slutten av 1970-tallet ble det rapportert om en åpen u-sjakt der en så halvferdige gryteemner i bruddveggen. Disse grytene skulle ha vært av vikingtids type. Lengre

SSØ i området er det påvist gamle "kulpebrudd" datert til jernalder/middelalder. Vest for hovedbruddet ligger flere tipper med avfallsmasse fra historisk tid. Universitetet i Oslo foretok i 1995 en prøvegraving i en av disse tippene og fant et stort materiale med gryteskår, ubrente bein og et skeibor av jern. Dette ble typedatert til 1200-tallet. Det er trolig en blanding av driftsspor fra ulike perioder i området. Flere steder kan man se spor etter hogging av blokk for peiser.

Åsårberget ble et viktig brudd for AS Østlandske Stenexport, og deres driftsavtaler med grunneieren fulgte med når Granit A/S kjøpte opp firmaet i 1980. Det var bygd et stort saghus i Åsårberget, som sto frem til 1977 da det ble revet. Granit A/S drev moderne blokkuttak i Åsårbruddet helt frem til høsten 1995.

Beskrivelse

Klebersteinsforekomstene på Tolstadåsen og Åsåråsen er mange, og av de viktigste i Norge. Flere av forekomstene har vært kjent langt tilbake i historien. Åsårberget er et stort klebersteinsbrudd som trolig er den eldste kjente forekomsten i området. Her har

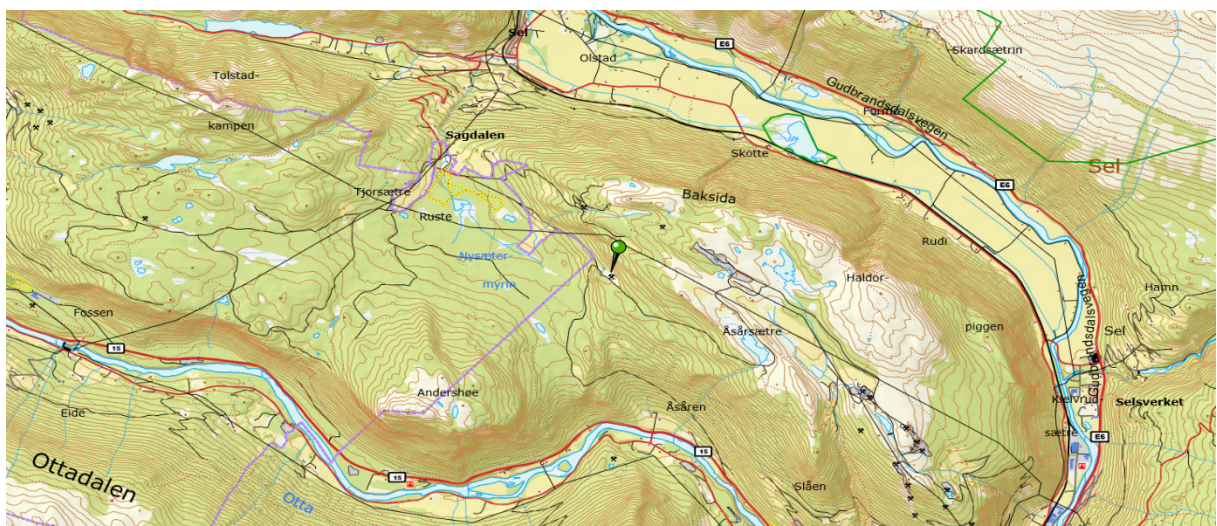
det vært brutt stein i flere perioder. Som nevnt over er de eldste driftssporene vi kjenner til fra jernalderen, da det foregikk en utstrakt gryteproduksjon i forekomsten. Det har senere vært uttak av stein nærmest kontinuerlig fram til 1995.

Bruddet er stort (80 x 230 meter) og på slutten av 1970-tallet var hovedbruddet ("Hansenbruddet") 80-100 meter dypt. I den siste driftsperioden (1995) er det gjort store omlegginger av gamle tipper og gjenfylling av gamle brudd.

Vurdering

Åsårberget har svært høy verdi både lokalt og nasjonalt, da flere av de eldste driftssporene er kjent helt tilbake fra jernalderen. Kulturminnet har stor opplevels- og kunnskapsverdi, og er med på å gi kommunen og lokalsamfunnet særpreg. Etter kulturminneloven § 3 er det forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner. Ingen må, uten at det er lovlig etter kml. § 8 - flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne.

Vi anbefaler å rydde vegetasjon og tilrettelegge med informasjon til publikum i samråd med grunneier og vernemyndighet. Det bør opplyses om at det er et freda område. Det er et ønske at det blir gjort videre undersøkelser for å få en mer utfyllende registrering. Eventuelle undersøkelser må gjøres i samråd med grunneier og vernemyndighet.

Objekt til kart: Åsårberget, middelaldertipp

Faktaark forslag vernestatus	Kategori 1
Navn på kulturminne: Blokksteinsfabrikken på Sagflaten	
Eiendomsnavn: Tolstad	Gårds- og bruksnr: 1/1
Ressurstype: Blokkstein/ kleberstein	

Historikk

Da A/S Østlandske Stenexport etablerte seg i november i 1915, var det for å utnytte de store klebersteinsforekomstene på Bårstad, Tolstad- og Åsåråsen. Rettighetene til uttak av stein på Tolstad sin grunn hadde de overtatt fra selværen Jakob Stampen, som i 1889 hadde fått kontrakt på uttak av

stein på hele Tolstad sin eiendom for all fremtid. Ved siden av talkumproduksjon i mølleanlegget på Lalm, Vågå, tok de ut blokkstein til foringsstein og produksjon av ovner og peiser.

Det ble bygget nytt saghus på Sagflaten i 1919 hvor det ble saget og produsert ildfast foringsstein for celluloseindustrien i Europa. Ovnsproduksjon hadde foregått i nytt ovnsverksted på Otta fra 1918. All produksjon av blokkstein ble samlet på Sagflaten i 1922. I tillegg til ovner og peiser ble det laget gravminner og en del andre produkter på bestilling. Allerede før århundreskiftet hadde det vært produksjon på Sagflaten da østerrikeren Galdert hadde produsert foringsstein her.

Beskrivelse

Klebersteinsforekomstene på Tolstadåsen og Åsåråsen er mange, og av de viktigste i Norge. Flere av forekomstene har vært kjent langt tilbake i historien

Kvaliteten på steinen er svært god og det har vært industriell drift på forekomstene siden slutten av 1800-tallet.

Forekomstområdet strekker seg ca. 3 km fra SSV for Råsdalsfjellet NNV-over forbi Nysætra fram til Ruste og Sagflaten.

Saganlegget på Sagflaten består i dag av et saghus i bindingsverk på drøyt 900 kvadratmeter. I tillegg er det en liten bygning som inneholder rester etter en smie og et «kassehus» der det ble laget treemballasje for ovner og andre produkter. En tredje bygning har fungert som mannskapsbrakke. Anlegget har også hatt en kontorbrakke, en tømmerstug og et ovnsverksted som sto sør for saghuset. Disse ble revet rett etter nedleggelsen i 1982.

For å forsyne blokksteinsfabrikken/saghuset på Sagflaten med stein, ble det brutt stein både i Rustberget og Nysæterberget. Det ble bygd traséer med skinnegang ut til begge disse bruddene. Skinnegangene er fjernet i dag, men traséen til Rustberget er intakt og godt synlig i terrenget. Traséen fra saghuset på Sagflaten til Rustberget er i underkant av en kilometer. Den er lett å følge opp til Rustberget. Terrenget heller fra bruddet og inn til saghuset. Til å begynne med ble steinvognene trukket opp til bruddet med hest, og etter opplasting, kjørt inn til saghuset og farten avpasset med bremses. Senere ble det brukt diesellokomotiver. I enden av banetraséen ved Rustberget står rester av et hus som skal ha vært en liten stall/lokomotivstall.

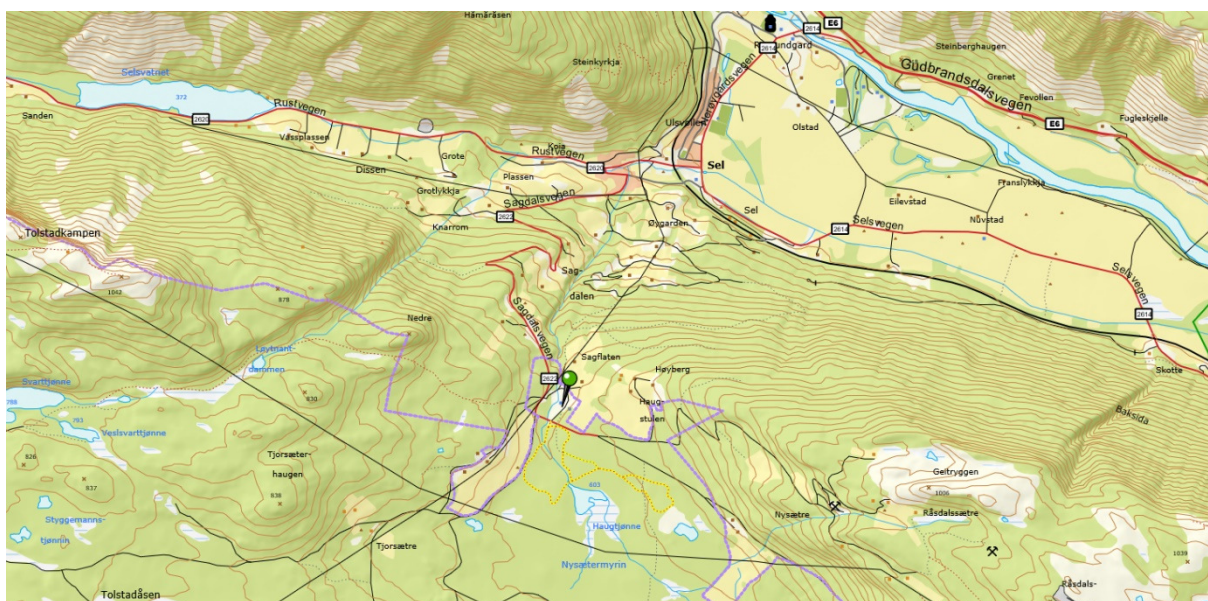
Husene er i forfall, men er sikret i påvente av et vernearbeid som pågår.

Området sør for saganlegget var før nedleggelsen brukt til lagerplass for steinblokk, men er i dag ryddet og brukes som skiarena knyttet til løypeanlegg for langrenn.

Vurdering

Blokksteinsfabrikken på Sagflaten har i dag status som regionalt verneverdig, men er foreløpig ikke freda. Kulturminnet har svært høy lokal og nasjonal verdi, og har store opplevels- og kunnskapsverdier i tillegg til stor bruksverdi. Bruksverdier er i form av at blokksteinsfabrikken kan gi grunnlag for styrket reiseliv og annen næringsvirksomhet.

Vi anbefaler å sikre og restaurere huset og full renovering slik at det kan bli et visningssted for steinindustrien og bergverkshistorien. I tillegg anbefaler vi at området blir brukt til formidling gjennom skole og andre interesserte. *Eventuelle tiltak må skje i samråd med grunneier, kommunen det ligger i og vernemyndighetene.*

Objekt til kart: Saghus, blokksteinsfabrikken på Sagflaten

5. Tiltaks- og handlingsplan

5.1 Handlingsplan

Handlingsdelen inneholder tiltak for å bevare, forvalte, formidle og bruke kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen.

Planens handlingsdel skal i henhold til plan- og bygningsloven §11-2 revideres årlig.

Kulturminneplanen for Sel kommune inneholder to forskjellige handlingsplaner. Den ene er rettet mot tiltak knyttet til utvalgte kulturminner i planen, den andre er rettet mot generelle tiltak.

Tiltak	Ansvar	Budsjett	Oppstart
Tilgjengeliggjøre kulturminneplanen på nettsiden til kommunen	Sel kommune		Umiddelbart etter at planen er vedtatt
Legge til rette for møteplasser og nettverksarenaer for aktører som formidler kulturarv. Gjøre dette gjennom å arrangere kurs og foredragskvelder for aktuelle aktører.	Sel kommune/ Gudbrandsdalsmusea/ Sel historielag/ Heidal historielag/		2021
Rullering av handlingsplan	Sel kommune		2021
Videreføring av kulturminneplan	Sel kommune		2021
Formidle kulturminner gjennom sosiale medier	Sel kommune/ Gudbrandsdalsmusea/ Sel historielag/ Heidal historielag/		Fortløpende
Registrering av immaterielle minner	Gudbrandsdalsmusea		2021

Arbeide mot en etablering av et museum/nasjonalt senter for naturstein	Gudbrandsdalsmusea i samarbeid med Sel kommune		2021
--	--	--	------

Kulturminne	Tiltak	Ansvar	Budsjett	Oppstart
Rustgruvene	Arbeide mot en vedtaksfredning av hele området	Sel kommune/ Gudbrandsdalsmusea tar initiativ overfor fylkeskommunen og Riksantikvaren for fredning		2021
Åsårgruvene	- Arbeide mot verdi-kategori 1, vern av hele området - Synliggjøring og tilrettelegging av kulturminnet	Sel kommune/ Gudbrandsdalsmusea tar initiativ overfor fylkeskommunen og Riksantikvaren for fredning	15 000,-	2021/2022
Raphamn, Botthaugen	- Tilrettelegging med informasjonstavle	Sel kommune	2500,-	Regulert som spesialområde, bevaring i reguleringsplan
Svartkampen	- Rydding av sti - Tilrettelegging med informasjonstavle	Sel kommune	4500,-	2022
Kobberskjerp, Rondanevegen	- Arbeide mot verdi-kategori 2 - Registrere i Askeladden	Gudbrandsdalsmusea		2021

Kvernsteins-berget	- Videre undersøkelser av området - Rydding av vegetasjon og tilrettelegging med informasjonstavle i samarbeid med vernemyndighet	Sel kommune Heidal historielag		2021/2022
Kvernsteins-brudd i Veggumskampen	- Videre undersøkelser av området - Droneopptak	Sel kommune Gudbrandsdalsmusea		2023
Kalkovn, Kolodokka	Tilrettelegging med informasjonstavle	Sel kommune	2500,-	2022
Kalkovn, Tholia	- Rydding av vegetasjon - Revidering av kultursti	Sel kommune Gudbrandsdalsmusea Sel historielag	2500,-	2022
Blokksteins fabrikken på Sagflaten	- Sikre og restaurere huset - Bruke området som et visningssted for steinindustrien og bergverkshistorien - Formidling av området gjennom skole og andre interesserte	Sagflaten SA		Under arbeid

Åsårberget	- Rydding av vegetasjon og tilrettelegging i samarbeid med grunneier og vernemyndighet - Vurdere videre undersøkelser av området i samråd med grunneier og vernemyndighet	Sel kommune Gudbrandsdalsmusea Sel historielag	2500,-	2022
Veslesæterberget	- Rydding av Vegetasjon - Tilrettelegging med informasjonstavle	Sel kommune Heidal historielag	2500,-	2021
Spranget	Tilrettelegging med informasjonstavle på Spranget parkering	Sel kommune i samarbeid med nasjonalparkforvalter		2021
Skardet	- Tilrettelegging av skiferbruddet for publikum gjennom formidling - Revidering av kultursti	Sel kommune Gudbrandsdalsmusea Sel historielag	2500,-	2022
Selsjordkampen, Pillarguri	- Kartlegge og sikre eldre brudd og driftsspor	Gudbrandsdalsmusea		2022
Klebermyra	- Revidering av kultursti			

Slettberget	- Rydding av vegetasjon - Restaurering av kran - Tilrettelegging med informasjonstavle			
Veslebekkranden	- Rydding av vegetasjon - Tilrettelegging med informasjonstavle og kart over bruddene			
Vangstjønnehaugen	- Rydding av vegetasjon - Tilrettelegging med informasjonstavle			
Serpentin-konglomerat	<i>Arbeidet mot en eventuell verving av området i samarbeid med grunneier, Vågå kommune og vernemyndigheter</i>			
Kleivrudåsen	- Kartlegge og sikre eldre brudd og driftsspor			
Veggumskampen, klebersteinsbrudd	- Tilrettelegging med adkomst og informasjon			

6 Oppslagsdel

6.1 Forkortelser

N – Nord

NNV – Nord Nordvest

NV – Nordvest

SØ – Sørøst

SSØ – Sør Sørøst

V – Vest

NGU – Norges geologiske undersøkelse

6.2 Ordforklaringer

Circumferens: Sirkelformet område omkring funngruvene der eieren hadde spesielle rettigheter.

Asbest: En gruppe fibrøse mineraler som består av hydrogen – magnesium – silikater.

Dagstrosse: Skjæring. Sted der malm brytes (strosse) i dagen.

Dagåpning: Et bergroms åpning i dagoverflaten.

Datering: Aldersbestemmelse

Driftsspor: Spor etter verktøy.

Erosjon: Nedsliting av landflaten ved naturlige prosesser.

Fossil: Bevarte rester eller spor av organismer fra fjern fortid.

Fyrsetting: Bergbryting ved hjelp av kraftig oppvarming av fjellet.

Hustuft: Rester etter forhistoriske hus som er synlige i terrenget eller kommer frem ved arkeologiske utgravninger.

Kaldkiling: Løsbryting av fjell med enkle håndredskaper av jern.

Kleberhakke: Hakke med spiss.

Kolle: Avrundet forhøyning der berggrunnen stikker opp i dagen.

Pigghakke: Håndredskap til arbeid i hard, steinet grunn.

Stoll: En stoll er en vannrett eller svakt skrånende gruvegang fra en fjellside og inn mot en gruvesjakt.

Skjerp: Sted hvor det er gravd eller sprengt for å finne malm.

Skeibor: Bor formet som en skje.

Tverrøks: Øksbladet er plassert på tvers av skaftet.

Vegetasjon: Samfunnet av alle plantearter innen et bestemt område.

6.3 Definisjoner og begreper

Automatisk fredete kulturminner

Et kulturminne er fredet direkte etter lov, slik at det ikke er nødvendig med noen vedtak om fredning. Dette gjelder alle faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner, kulturminner eldre enn 100 år, stående byggverk eldre enn 1650 og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946.

Hensynssone

Sone rundt fredede og verneverdige kulturminner. Denne sonen er ikke en del av selve kulturminnet, men omgir et område der det skal vises hensyn til kulturminnekvalitetene. Utstrekningen av sonen og bestemmelser knyttet til den kan vedtas av kommunen med hjemmel i Plan- og bygningsloven.

Kulturarv

Samlebetegnelse for materiell og immateriell kultur. Betegnelsen blir særlig brukt i samarbeidet mellom kulturminneforvaltningen, arkivverket og museumssektoren, sammen med kommunene og det frivillige kulturminnevernet.

Kulturlandskap

Landskap som er formet av samspillet mellom naturgrunnlaget og menneskelig virksomhet. Betegnelsen brukes når det fokuseres på den menneskelige påvirkningen av landskapet, og særlig ofte om jordbrukslandskap.

Kulturmiljø

Begrepet kulturmiljø er i kulturminneloven definert som områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng (§ 2).

Kulturminne

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne.

Kulturminneverdi

Verdi som tillegges et kulturminne. Forvaltningen, organisasjoner, eiere, brukere eller andre kan vurdere kulturminnets verdi på ulike måter. Verdivurderingen kan endres over tid.

Kulturminneforvaltningen deler gjerne verdiene inn i tre grupper: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.

Skjøtsel

Regelmessige vedlikeholdstiltak, for eksempel vegetasjonspleie, for å ivareta et kulturminne og/eller et kulturmiljø. Vedlikehold av eventuelle skilt, stier og ramper inngår også i skjøtselsbegrepet.

Vedlikehold

Rutinemessig arbeid for å hindre forfall på grunn av jevn og normal slitasje.

Verdiskaping

Verdiskaping i en bred sammenheng betegner hvordan kulturarven kan aktiviseres som ressurs i arbeidet med å skape både økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige verdier.

Vedtaksfredning

Et vedtaksfredet kulturminne fredes i dag gjennom vedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven. Vedtaksfredninger etter kulturminneloven kan omfatte alle typer

kulturminner yngre enn 1537, stående byggverk yngre enn 1649, kulturmiljøer og fartøy.

Vernet kulturminne

Et kulturminne som er vernet ved lov eller andre virkemidler.

Verneverdig kulturminne

Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig.

De mest verneverdige kulturminnene er av nasjonal verdi. Det er først og fremst disse som fredes etter kulturminneloven.

Kulturminner kan også ha regional eller lokal verdi. Normalt vil det være kommunene som sikrer vern av slike kulturminner ved hjelp av plan og bygningsloven.

De fleste verneverdige kulturminner er ikke formelt vernet etter kulturminneloven eller plan- og bygningsloven. Mange blir likevel tatt vare på fordi de oppfattes som verdifulle av eiere og brukere.

Sikringssone

Kulturminneloven har bestemmelser om sikringssone, se § 6; *"Med til et automatisk fredet kulturminne som nevnt i § 4, hører et område rundt dets synlige eller kjente ytterkant så langt det er nødvendig for å verne det mot tiltak som nevnt i § 3 første ledd. Området fastsettes særskilt av vedkommende myndighet etter loven. Inntil et område som nevnt i første ledd er særskilt avgrenset, omfatter det et fem meter bredt belte regnet fra kulturminnets synlige ytterkant."*

For øvrig vises det til oversikten over ord og uttrykk på Riksantikvarens hjemmeside.

6.4 Databaser

Sefrakregisteret (sekretariat for registrering av faste kulturminner)

Sefrakregisteret er et nasjonalt register over i hovedsak bygninger bygd før 1900.

Registreringene ble gjort i årene 1975-95 og hver bygning er kartfestet, oppmålt og fotografert i et eget skjema.

Askeladden

Askeladden er en nasjonal kulturminnedatabase hvor alle fredete kulturminner er registrert. Deler av databasen er gjort tilgjengelig for publikum gjennom nettstedet Kulturminnesøk.

Kulturminnesøk

Nettsted som gir allment publikum adgang til data fra Riksantikvarens kulturminnebase Askeladden. En kan også registrere seg med brukernavn og passord for å legge inn kulturminner.

www.kulturminnesok.no

Arkivportalen

Arkivportalen er en nasjonal søketjeneste på tvers av arkivinstitusjoners kataloger. Her vil du kunne finne informasjon om hvilke historiske arkiver og dokumenter som befinner seg i det mangfoldet av arkiver som finnes i Norge.

www.arkivportalen.no

Digitalt Museum

Digitalt museum er de kulturhistoriske museenes felles formidlingsløsning for fotografier, gjenstander og kunst.

www.digitaltmuseum.no

Nasjonalbiblioteket

Nasjonalbiblioteket er Norges fremste instans for innsamling, oppbevaring og formidling av norske medier. Virksomheten omfatter oppbygging, bevaring og tilgjengeliggjøring av samlinger innen alle medietyper.

www.nb.no

7 Kilder

7.1 Digitale kilder

- www.riksantikvaren.no
- Rapport "Oppland- Nord-Gudbrandsdalen – Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet"
- www.sel.kommune
- Om Sel Dikstriksfengsel: <http://www.bredebygden.com/steder/distriksfengslet-i-sel-sel-hjelpefengsel/>
- www.lokalhistorie.wiki
- www.selhistorie.no
- www.lovdata.no
- www.otta2000.com
- www.bergstaden.org
- www.wikipedia.org
- www.regjeringen.no
- www.snl.no
- www.digitaltmuseum.no
- www.kart.regiondata.no
- www.innlandetfylke.no
- Veileder «kulturminner i kommunen, kulturminneplan», utgitt av Riksantikvaren, 2013

7.2 Litteratur

- Holme, Jørn: *Kulturminnevern: lov, forvaltning, håndhevelse*. Økokrim, 2005
- Teigum, Ivar: *Bygdebok for Vågå og Sel, bind 1-4*.
- Engen, Arnfinn (Red.): *Gudbrandsdalen, en kulturhistorisk veiviser*. ARFO, 2010.
- Bakke, Per (Red.): *Gåmålt og nytt frå Sel*. Sel historielag, 1999, «Song til Sel», Lars Riise Pedersen.
- Bakke, Odd: *Otta gjennom 100 år*. Sel historielag, 1996.

- Trømborg, Dagfinn: *Stein på stein – stein som byggemateriale i Norge*. Tapir akademiske forlag, 2003.

7.3 I tillegg

- Lokale informanter
- Registreringer av bergverksminner, Kjell Voldheim
- Forside bilde: Fra skiferbruddet på Spranget i Rondane, fotograf John Leiren

8. Vedlegg

8.1 Videre prioriteringer

Prioritert liste over arbeid videre:

- Jakt og fangst
- *Stadnavnprosjektet (i samarbeid med Sel historielag)*
- *Krigshandlinger i Sel (2 Verdenskrig)*
- *Setrene i Sel*
- Gammel bebyggelse i Heidal
- Blestring og kullgroper – jernproduksjon (kull og jern)
- Vatning – vassveiter og gamle vanningsanlegg
- Minnesteiner – krigsminner (ikke bare andre verdenskrig) – inkludert milsteiner
- Forhistoriske kulturminner – gravhauger – middelalderkirkegårder
- Bureising
- Tømmerfløting, skogbruk og skogindustri
- Jernbanen
- Industri
- Reiseliv
- Gamle ferdselsveier, råk og stier til fjells og mellom bygder og dalfører
- Andre temaer

8.2 Natursteinsenter i Sel

Brev fra forsker Bjørn Ivar Berg, Norsk bergverksmuseum, om natursteinsenter i Sel.

NORSK
BERGVERKSMUSEUM

Gudbrandsdalsmusea v. Kjell R. Voldheim

Epost: kjell.voldheim@gudbrandsdalsmusea.no

Postadresse:
Postboks 18, NO-3602 Kongsberg

Besøksadresse:
Hyttegata 3, NO-3616 Kongsberg

Telefon: 91 91 32 00

E-post: bergverksmuseet@bvm.no

Bankgiro: 2250 22 02549

Foretaksregisteret: NO 977 113 490 MVA

www.norsk-bergverksmuseum.no

Deres ref.:

Vår ref.:

Kongsberg, 18.06.2020

Natursteinsenter i Sel

Jeg viser til epost 09.06.2020 hvor du opplyser om arbeidsgruppa for kulturminneplan for Sel, og idéen om et større senter for naturstein i kommunen.

Norsk Bergverksmuseum støtter tanken om å få til et senter for naturstein. Spørsmålet kom opp under seminaret som i 2019 ble avholdt i Otta av Bergverksnettverket – samarbeidsforum for norske museer med bergverk som arbeidsområde – og ble positivt mottatt da.

Sel vil være et passende sted for et senter for naturstein. Det har spesielt i Sel, men også andre steder i Gudbrandsdalen pågått en betydelig utnyttelse av ulike typer naturstein fra forhistorisk tid fram til våre dager, og Sel har fortsatt steinindustri i gang. I Otta er det allerede etablert et fint bergverkssenter med en temautstilling om bergverk og steinindustri i Sel i perioden fra 1600- til 1900-tallet. Sel og nabokommuner har viktige kulturminner både fra kobberverksdriften og natursteinvirksomheten.

Historien om bergverk på metaller er godt representert rundt om i landet, mens andre deler av mineralindustrien har færre innslag blant museer og kulturminner. Det er etablert et Norsk kvernsteinsenter i Hyllestad i Sogn og Fjordane, men et natursteinsenter i Sel vil bare bli et godt supplement til det, og vi ser for oss et fruktbart samarbeid mellom slike virksomheter og andre museer som har naturstein og bergverk som tema. Lokalområdet har mye historie omkring kleberstein og skifer, og også andre typer naturstein og bergverk er representert i Gudbrandsdalen.

Senteret vil kunne bli et aktivum for opplysning om mineraler, naturfag, steinindustri og kulturhistorie, et besøksmål for tilreisende i Gudbrandsdalen, og øke bevisstheten blant befolkningen i kommunen og regionen om betydningen av denne delen av næringsliv og arbeidsliv. Det vil kunne bidra til å styrke og utdype identiteten til innbyggerne.

Sel kobberverks historie og kulturminner er viktige elementer som bør ivaretas i sammenheng med et natursteinsenter. Kobberverket beriker industrihistorien og viser det brede spekteret i utnyttelse av mineraler gjennom tidene.

Med vennlig hilsen

Bjørn Ivar Berg
forsker dr. philos.